

OPŠTINA KOTOR

**LOKALNI PLAN AKCIJA
U OBLASTI INVALIDNOSTI
ZA OPŠTINU KOTOR
(2010-2015)**

LP AI

LOKALNI PLAN AKCIJA U OBLASTI
INVALIDNOSTI ZA OPŠTINU KOTOR
(2010-2015)

(LPAI)

SADRŽAJ

I Uvod

II Polazne osnove i pravni osnovi za donošenje LPAI u Opštini Kotor

IIa Međunarodni pravni akti

IIb Domaći pravni akti

III LPAI u Opštini Kotor (Stvaranje jednakih mogućnosti)

IV Situaciona analiza u Opštini Kotor (prioritetne oblasti, uvid u postojeće strategije, pravna regulativa)

- Podizanje nivoa svijesti
- Medicinska zaštita
- Rehabilitacija
- Službe za podršku
- Pristupačnost
- Sport i rekreacija
- Organizacije OSI
- Obrazovanje

V Primjena LPAI za Opštinu Kotor

VI Monitoring i evaluacija

VII Invalidnost u javnom govoru

Uvod

Lokalni plan akcija u oblasti invalidnosti (LPAI) u opštini Kotor, predstavlja srednjeročni plan aktivnosti svih društvenih aktera u Opštini Kotor, osnažujući temelj građanskog društva kome Opština Kotor teži, a uspješnost realizacije ovog strateškog cilja biće moguće mjeriti i stepenom ispunjenja ciljeva koje ovaj akcioni plan postavlja.

Lokalni plan akcija u oblasti invalidnosti (LPAI) predstavlja plan koji povezuje niz akcija i mjera koje treba da budu sprovedene da bi se na odgovarajući način dgovorilo na potrebe i prava svih osoba sa invaliditetom u jednoj lokalnoj zajednici.

LPAI je značajno kompleksniji od akcionog plana neke organizacije jer uključuje planiranje akcija i mjera koje je potrebno sprovesti kroz institucije sistema u lokalnoj zajednici u periodu od najmanje godinu dana do pet godina.

LPAI u opštini Kotor predstavlja razvojni dokument koji je kreiran u partnerstvu Opštine Kotor i Koalicije organizacija osoba sa invaliditetom. Proces izrade LPAI se odvijao kroz uključivanje svih zainteresovanih subjekata u zajednici koji se bave potrebama osoba sa invaliditetom.

Lokalni plan akcija u oblasti invalidnosti (LPAI) u opštini Kotor je obaveza društva da obezbijedi svim građanima da u najmanjoj mogućoj mjeri osjete posljedice invaliditeta putem aktivne podrške zdravom načinu života, adekvatnih zdravstvenih ustanova i usluga, rehabilitacije, sigurnijeg životnog okruženja i zajednice koja je spremna da osobama sa invaliditetom pruži podršku. Da bi navedeno moglo da se primjenjuje u svakodnevnicima, potrebno je obezbijediti pružanje kvalitetnih i inovativnih usluga te osnaživanje mjera koje se već primjenjuju, a definisane su nacionalnom Strategijom za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori, s ciljem poboljšanja kvaliteta života osoba s invaliditetom.

Dokument se zasniva na analizi aktuelnog stanja kroz sagledavanje prioriternih problema osoba sa invaliditetom, analizi postojećih strategija i pravne regulative u pojedinim oblastima, te sagledavanja načina za prevazilaženje aktuelne situacije kroz kreiranje petogodišnjih planova akcije za prvu godinu realizacije.

Lokalni plan akcija u oblasti invalidnosti (LPAI) u opštini Kotor se odnosi na period od 2010-2015 godine.

U izradi LPAI su učestvovali predstavnici Koalicije organizacija osoba sa invaliditetom (Koalicija OOSI) iz Kotora, predstavnici Opštine Kotor-Sekretarijata za kulturu i društvene djelatnosti.

Koaliciju OOSI Kotor čini osam lokalnih organizacija osoba sa invaliditetom, i to: Udruženje paraplegičara, Organizacija gluhih i nagluhih, Udruženje mladih sa hendikepom Kotor, NVO „Čarolija tišine“, Savez slijepih za Kotor, Tivat, Budvu i Herceg Novi, Udruženje roditelja i djece sa posebnim potrebama „Mali veliki korak“, Udruženje za sport i rekreaciju invalida i Udruženje civilnih invalida rata. Cilj ujedinjenja navedenih organizacija je poboljšanje položaja osoba sa invaliditetom na lokalnom nivou.

Zahvaljujemo se svim učesnicima u izradi LPAI na njihovom značajnom doprinosu. U očekivanju aktivne participacije u realizaciji planiranih segmenata, nadamo se da ćemo značajno doprinjeti izgradnji uspješnog društva u kome će vladati solidarnost i jednakost mogućnosti.

Kotor, Mart 2010.godine

Tim za izradu LPAI

POLAZNE OSNOVE I PRAVNI OSNOVI ZA DONOŠENJE LPAI U OPŠTINI KOTOR

Kao osnov za izradu LPAI, upotrebljena su riješenja proklamovana usvojenim domaćim i međunarodnim dokumentima, koja pitanja tretmana osoba sa invaliditetom ne postavljaju kao segment socijalne politike, već kao pitanje poštovanja ljudskih prava. Neosporno je da takvo savremeno i uspješno društvo kome Opština Kotor teži kao strateškom cilju, podrazumjeva ne samo materijalno blagostanje, već zajednicu zadovoljnih pojedinaca koji uživaju puno učešće u svim segmentima društva.

Lokalni plan akcije u oblasti invalidnosti za opštinu Kotor je u skladu sa principima definisanim u Rezoluciji Ujedinjenih nacija br. 48/96 kojom su definisana Standardna pravila Ujedinjenih nacija o izjednačavanju mogućnosti za osobe sa invaliditetom (SPUN), Međunarodnom konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom, Agendom 22 - jedna od mogućih metoda primjene SPUN-a i Nacionalnom strategijom za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori koju je Vlada donijela 2007. godine i koja definiše mjere i prioritetne akcije za period od 2008.-2016. godine.

Ustavom Države Crne Gore, najvišim pravnim aktom, jemče se ljudska i manjinska prava i kao takva, neposredno se primenjuju. Država jemči ravnopravnost žena i muškaraca i razvija politiku jednakih mogućnosti.

Strategija razvoja i redukcije siromaštva, koju je Vlada Crne Gore usvojila 6. novembra 2003.godine predviđa mjere i aktivnosti koje trebaju da se sprovedu kako bi se suzbilo siromaštvo. U ovom dokumentu osobe sa invaliditetom apostrofirane su kao jedna od najugroženijih kategorija stanovništva u Crnoj Gori.

Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori predstavlja dugoročni strateški plan djelovanja svih socijalnih aktera u Crnoj Gori, kao budućeg razvijenog građanskog društva, integrisanog u savremene civilizacijske tokove i širu međunarodnu zajednicu. Ciljevi Strategije ustanovljeni su za period od 2008 – 2016. godine, sa akcionim planovima koji će se donositi za periode od po dvije godine.

Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom obezbjeđuje promovisanje osnovnih ljudskih prava i temeljnih sloboda ovih lica, kao i poštovanje socijalne pravde, dostojanstva i vrijednosti svake osobe. Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom se odnosi na sve OSI, bez obzira na vrijeme i okolnosti nastanka oštećenja. U Strategiji naglasak je stavljen na prijedlog mjera kojima će se utvrditi aktivnosti koje će imati za cilj praćenje sprovođenja i realizacije osnovnih ciljeva strategije.

Donošenje Strategije je i ispunjenje obaveze koju je Crna Gora preuzela na regionalnoj konferenciji pod nazivom „Politika u oblasti invalidnosti i proces pridruživanja Evropskoj uniji u Jugoistočnoj Evropi“, a koja je održana u martu 2005. godine u Sarajevu, Bosna i Hercegovina. Tada se Crna Gora obavezala da Strategiju za integraciju osoba sa invaliditetom donese do kraja prvog kvartala 2007. godine.

Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori bazirana je na domaćim i međunarodnim dokumentima u kojima se pitanje odnosa prema osobama sa invaliditetom posmatra, prije svega kao poštovanje ljudskih prava. “Nacionalna strategija predstavlja najširi pravni okvir za uspješnu i održivu socijalnu integraciju OSI, kao ravnopravnih i samosvjесnih građana u društvenu zajednicu.”

Osnovni ciljevi Strategije za suzbijanje siromaštva i socijalne isključenosti u Crnoj Gori koji su usmjereni prema OSI su:

- Uspostavljanje adekvatnog sistema socijalne zaštite OSI koji polazi od razvoja adekvatnih kompezatornih prava do razvoja različitih službi za podršku;
- Obezbeđenje pristupačnosti sredine;
- Obezbeđenje pristupačnosti adekvatnog sistema obrazovanja;
- Omogućavanje zapošljavanja OSI;

- Podizanje svijesti javnosti o osobama sa invaliditetom kao građanima čija su prava jednaka i nedjeljiva.

U većini zvaničnih dokumenata OSI su određene kao kategorija stanovništva na donjoj ljestvici siromaštva i socijalne isključenosti. Potvrda ovog su i konstatacije iz Strategiji za suzbijanje siromaštva i socijalne isključenosti u Crnoj Gori, koja predstavlja jednu od osnova za dalje rješavanje ovog kompleksnog, multisektorskog problema. Ovim licima postavljaju se brojne fizičke i društvene prepreke koje otežavaju zadovoljavanje elementarnih bioloških, psiholoških i socijalnih potreba. Znatno broj njih živi u okruženju diskriminacije, predrasuda, neznanja i neinformisanosti, sa nezadovoljenim elementarnim potrebama.

Jedan od osnovnih strateških ciljeva Crne Gore je priključivanje Evropskoj uniji (EU). U skladu s tim, neophodno je uskladiti zakonodavstvo sa smjernicama koje je EU dala za ona područja koja su do tada bila isključivo u nacionalnoj nadležnosti. To znači da je potrebno uskladiti postojeće pravne odredbe koje proklamuju uvažavanje osnovnih ljudskih prava, što je jedno od glavnih načela djelovanja EU. To je pretpostavka za ukupni razvojni okvir Crne Gore, kao i za stvaranje ekonomski prosperitetnog i demokratskog društva.

U ovom trenutku najznačajniji dokument za osobe s invaliditetom Savjeta Evrope je Akcioni plan Savjeta Evrope za ostvarivanje prava i potpuno učestvovanje u društvu osoba s invaliditetom: poboljšanje kvalitete života osoba s invaliditetom u Evropi 2006. - 2015., koji je usvojio Odbor ministara 2006. godine na 961. zasjedanju zamjenika ministara. Ciljevi Savjeta Evrope u pogledu ljudskih prava, nediskriminacije, jednakih mogućnosti, punopravnog građanskog učešća i učešće osoba s invaliditetom u sljedećem periodu trebali bi biti smješteni u okvir evropske politike, što je i svrha ovog Akcionog plana. S tim ciljem ovaj dokument nudi sveobuhvatan okvir koji je istovremeno omogućava zadovoljavanje specifičnih uslova opštine Kotor.

Realizacija pomenutih ciljeva podrazumijeva i potrebu za dodatnim angažovanjem državnih organa u cilju rješavanja problematike osoba sa invaliditetom (OSI) i na lokalnom nivou, a kojima se u demokratskim društvima jemči posebna zaštita.

Iz navedenih razloga potrebno je redefinisati postojeću politiku prema OSI u cilju poboljšanja njihovog materijalnog položaja, ujednačavanja prava, obrazovanja i rehabilitacije, te osiguravanja ravnopravnog uključivanja u društvenu zajednicu

Međunarodni pravni akti:

- Univerzalna deklaracija UN o ljudskim pravima(1948.);
- Standardna pravila OUN-a za unapređnje položaja OSI (1993.) i Agenda 22;
- Međunarodna konvencija o pravima OSI;
- Milenijumski razvojni ciljevi (2002.);
- Evropska socijalna povelja;
- Konvencija UN o pravima djeteta(1989.);
- Preporuka EU o koherentnoj politici za OSI;
- Akcioni plan Savjeta Evrope za promociju prava i punog učestvovanja u društvu osoba sa invaliditetom;
- Svjetska deklaracija o obrazovanju za sve.

Domaći pravni akti:

- Ustav Crne Gore,
- Nacionalni izvještaj o položaju OSI;
- Nacionalni plan akcije za djecu;
- Strategija za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori;
- Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori;
- Zakoni koji regulišu oblasti (zdravstvo, obrazovanje, socijalna zaštita, uređenje prostora i izgradne objekata, prava djeteta...).

Od posebnog značaja za prava osoba sa invaliditetom su Standardna pravila UN-a o izjednačavanju mogućnosti za osobe sa invaliditetom. Iako ova pravila nisu pravno obavezujuća, postoji velika moralna obaveza i politička riješenost država da ih primenjuju. Više od 240 država unjelo je u svoje zakone odredbe ovih pravila.

STVARANJE JEDNAKIH MOGUĆNOSTI

Ravnopravan položaj osoba sa invaliditetom u odnosu na ostale građane zahtijeva kontinuirane akcije protiv diskriminacije. Diskriminacija po osnovu hendikepa označava takvo postupanje prema osobama sa hendikepom koje je različito od postupanja prema ostalima i to samo zbog njihovog hendikepa. Diskriminacija takođe označava uskraćivanje prava ovim osobama zbog njihovog hendikepa, što ih onemogućava da kao i ostali građani, nesmetano uživaju ljudska prava koja se stiču rođenjem. Borba protiv diskriminacije se odvija primjenom antidiskriminacionih zakona.

Međutim, ako imamo dobar antidiskriminacioni Zakon, to ne znači da smo došli do punog uključenja osoba sa hendikepom u sve sfere života. Da bi to postigli potrebno je sprovesti aktivnosti ka izjednačavanju mogućnosti koje zapravo predstavljaju pozitivne mjere i afirmativne akcije kojima društvo pokušava da obezbijedi potpunu uključenost osoba sa hendikepom u društvo (npr. osnivanje fonda iz kojeg će se finansirati prilagođavanje radnih mjesta na kojima će raditi osobe sa hendikepom, ili postepena, sistematična, kontinuirana rekonstrukcija javnih objekata koja nijesu pristupačna).

Ključni dokument koji govori o konceptu izjednačavanja mogućnosti su: „Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe sa invaliditetom“ koja su usvojena 20. decembra 1993. godine na Generalnoj skupštini Ujedinjenih Nacija. SP UN u svom uvodnom dijelu pored ostalog daje definiciju izjednačavanja mogućnosti: Iz Uvoda o Standardnim pravilima UN za izjednačavanje mogućnosti osoba s invaliditetom:

Termin „**izjednačavanje mogućnosti**“ označava proces koji različite društvene sisteme i sredine, kao što su usluge, aktivnosti, informacije i dokumentacija, stavlja na raspolaganje svima, naročito osobama s invaliditetom. (odjeljak 24.)

Princip **jednakih prava** podrazumjeva da su potrebe svakog pojedinca jednako važne, da one moraju činiti osnovu za planiranje društava i da svi resursi moraju biti upotrebljeni tako da svaki pojedinac ima jednake mogućnosti za jednako društveno učešće. (odjeljak 25.)

Osobe s invaliditetom su članovi društva i imaju pravo da žive u svojim lokalnim zajednicama, i shodno tome, da dobiju potrebnu podršku unutar sistema obrazovanja, zdravstva, zapošljavanja i društvenih servisa. (odjeljak 26.)

Kako osobe s invaliditetom ostvaruju jednaka prava, one treba da imaju i iste obaveze. Postizanjem ovih prava, društva treba da povećavaju svoja očekivanja od osoba s invaliditetom. Kao dio procesa za izjednačavanje mogućnosti, treba pomoći osobama s invaliditetom da prihvate punu odgovornost kao članovi društva. (odjeljak 27.)

Osnovni principi izjednačavanja mogućnosti:

- Raspoloživost i pristupačnost službi i usluga, aktivnosti, informacija i dokumentacije.
- Neophodno je uzeti u obzir potrebe osoba s invaliditetom prilikom planiranja sistema službi i usluga, društvenih ili poslovnih aktivnosti.
- Sredstva treba da se namjenjuju (planiraju i potražuju) za povećanje dostupnosti i raspoloživosti servisa.
- Neophodna podrška treba da bude obezbjeđena u okviru zajednice i koliko god je to moguće u okviru osnovnih službi podrške i usluga.
- Uspješno izjednačavanje mogućnosti vodi ka istim obavezama i odgovornosti osoba s invaliditetom prema društvu.

Ovaj dokument ima karakter deklaracije, što znači da je više moralno politički obavezujući za države koje su ih potpisale. Iako nije pravno obavezujući dokument SP

UN predstavljaju jak instrument koji može pomoći državama i lokalnim zajednicama da preduzimaju aktivnosti u cilju stvaranja jednakih mogućnosti za sve svoje građane. **SP UN** predlažu mjere za izjednačavanje mogućnosti osoba sa invaliditetom, kao nužan preduslov i osnov za postizanje ravnopravnosti OSI u društvu.

Standardna pravila počivaju na sledećim načelima:

- poštovanja dostojanstva osoba sa invaliditetom,
- učešća OSI u odlučivanju o pitanjima koja se tiču OSI,
- nediskriminacija,
- prava na kompenzaciju povećanih izdataka
- dostupnosti prava, sredstava, informacija.

Iz ovoga se mogu izvesti neki osnovni principi izjednačavanja mogućnosti, a oni su:

- Raspoloživost i pristupačnost servisa, aktivnosti, informacija i dokumentacije.
- Neophodno je uzeti u obzir potrebe OSI prilikom planiranja bilo kojih servisa, društvenih ili poslovnih aktivnosti.
- Sredstva trebaju biti namijenjena (planirana i potraživana) za obezbjeđenje pristupačnosti i raspoloživosti servisa.
- Neophodna podrška treba da bude obezbjeđena u okviru zajednice i koliko je to moguće u okviru osnovnih službi podrške i servisa.

Svrha Standardnih pravila UN jeste da OSI uživaju ista prava i imaju iste obaveze kao i ostali članovi društva u kome žive. Uspješno izjednačavanje mogućnosti vodi ka jednakim dužnostima i odgovornostima osoba s hendikepom prema društvu.

Standardna pravila se sastoje iz tri dijela i to:

I PREDUSLOVI ZA RAVNOPRAVNO UČEŠĆE

Pravilo 1: Podizanje nivoa svijesti

Pravilo 2: Medicinska zaštita

Pravilo 3: Rehabilitacija

Pravilo 4: Službe za podršku

II CILJNA PODRUČJA ZA RAVNOPRAVNO UČEŠĆE

Pravilo 5: Pristupačnost

Pravilo 6: Obrazovanje

Pravilo 7: Zapošljavanje

Pravilo 8: Očuvanje dohotka i socijalna sigurnost

Pravilo 9: Porodični život i lični integritet

Pravilo 10: Kultura

Pravilo 11: Sport i rekreacija

Pravilo 12: Vjera

III MJERE ZA SPROVOĐENJE

Pravilo 13: Informacije i istraživanje

Pravilo 14: Formulisanje politike i planiranje

Pravilo 15: Zakonodavstvo

Pravilo 16: Ekonomska politika

Pravilo 17: Koordinacija rada

Pravilo 18: Organizacije osoba sa invaliditetom

Pravilo 19: Obuka osoblja

Pravilo 20: Nacionalno praćenje i procjena programa za osobe sa invaliditetom prilikom sprovođenja Pravila

Pravilo 21: Tehnička i ekonomska saradnja

Pravilo 22: Međunarodna saradnja

Posebno značajno je to što su Standardna Pravila UN bila osnova za donošenje Konvencije UN o pravima osoba sa invaliditetom koja je usvojena 13. decembra 2006. godine. Novousvojena Konvencija UN je sva pravila koje su SP UN preporučivala državama učinila pravno obavezujućim aktivnostima koje će dovesti do jednakih mogućnosti i za osobe sa hendikepom, tj. do stvaranja potrebnih uslova za njihovo puno učešća u svim sferama društvenog života na ravnopravan način sa ostalim građanima.

Jedna od metoda za primjenu SP UN je **Agenda 22**. Pokret osoba sa invaliditetom u Švedskoj izradio je metod po kojem lokalne vlasti mogu kreirati planove politike u oblasti invalidnosti utemeljene na Standardnim pravilima i u okviru svog redovnog planiranja. **Ovaj metod su nazvali Agenda 22 i ona podrazumijeva:**

- 1. korištenje 22 Standardna pravila kao strukture i osnove za razvoj planova politike;**
- 2. blisku saradnju lokalnih vlasti i organizacija OSI pri kreiranju plana;**
- 3. zasnovanost plana na popisima potreba OSI za servisima i informacijama o tome koliko se društvo rukovodi Standardnim pravilima.**

Plan sadrži konkretne opise mjera koje treba preduzeti.

Ti planovi politika jesu upravo lokalni planovi akcije u oblasti invalidnosti (LPAI).

Osnovne vrijednosti na kojima je zasnovana Agenda 22 su:

- **Koncept ljudskih prava**
- **Partnerstvo lokalne vlasti i OOSI**
- **Decentralizacija nadležnosti i odgovornosti**
- **Sveobuhvatnost i sistematičnost koju garantuju SP UN**

Naša i ostale države u okruženju proklamuju upravo ove principe u svim strateškim dokumentima koji se tiču razvoja politika u oblasti invalidnosti. Zato smatramo da **A22** ima velike šanse da se primjeni u našim okolnostima.

Pristup razvijanju plana politike ili LPAI koji predstavlja **Agenda 22** polazi od dvije vrste POPISA.

Kakve vrste servisa lokalna vlast nudi svojim građanima sa invaliditetom?

Kakva je podrška zajednice u kojoj žive potrebna osobama sa invaliditetom?

LPAI nastaje upravo u procesu poređenja i analiziranja ova dva popisa i on mora da ponudi rješenja kako da se premoste neslaganja između resursa zajednice usmjerenih ka OSI i njihovih potreba, odnosno koje mjere i servise je potrebno razviti za one potrebe OSI za koje lokalna vlast nije imala adekvatan odgovor.

Krajnji cilj planiranja politike u oblasti invalidnosti od strane lokalnih vlasti MORA BITI da se mjere i programi za osobe sa invaliditetom uvedu u redovan sistem.

Agenda 22 predlaže i određenu strukturu plana politike u oblasti invalidnosti (LPAI) kao i mogući proces razvoja plana. Najvažniji dio Agende 22 jesu pitanja za procjenu koliko država (društvo ili lokalna zajednica) postupa u skladu sa SP UN.

Svako od navedenih pravila se tretira kao zasebna oblast. Plan za svako pravilo sadrži

sledeće:

- **OPIS POTREBA OSOBA SA INVALIDITETOM**
- **POPIS POSTOJEĆIH RESURSA ZAJEDNICE**
- **OPIS KARAKTERISTIKA POPISANIH POTREBA**
- **OPIS RIJEŠENJA/MJERA**
- **DEFINISANE KORAKE KOJE TREBA PREDUZETI ZA PRIMJENU SVAKE MJERE**
- **PROCIJENA POTREBNOG VREMENA ZA UVOĐENJE MJERA7RJEŠENJA**
- **KO JE ODGOVORAN ZA SPROVOĐENJE MJEE**
- **PROCIJENU POTREBNIH SREDSTAVA (NOVAC, OPREMA, LJUDSKI RESURSI).**

Od navedenih 22 oblasti koje su navedene u Standardnim pravilima Ujedinjenih nacija, u LPAI za opštinu Kotor je obrađeno osam oblasti koje su procijenjene kao prioritete.

Oblasti koje obrađuje ovaj Plan su:

1. Podizanje nivoa svijesti
2. Medicinska zaštita
3. Rehabilitacija
4. Službe podrške
5. Pristupačnost
6. Sport i rekreacija
7. Organizacije OSI
8. Obrazovanje

SITUACIONA ANALIZA U OPŠTINI KOTOR

Prema podacima popisa stanovništva iz 2003. god. (posljednja god. Statistički obuhvaćena), u Kotoru živi 22.947 stanovnika. Rezultati popisa ukazuju da je demografsko starenje zahvatilo Crnu Goru, pa i opštinu Kotor. Prosječna starost u Kotoru dostigla je 38,1 godina.

Na zaposlenje u opštini Kotor čeka 126 lica ili 13, 86% nezaposlenih mlađih od 29 godina. Od ukupno 909 nezaposlenih mladih lica, u starosnoj grupi 15-30 god., na dan 1. 09. 2009. god., bilo je 145 lica ili 16 %.

U ukupnoj nezaposlenosti, mlade osobe sa invaliditetom/hendikepom učestvuju sa 5%, u kategoriji uzrasta 15-30god. to je cifra od 7 lica.

Postoji ozbiljan nedostatak pouzdanih informacija o broju OSI na području opštine Kotor. Statistike su nepouzdana iz sledećih razloga:

- postoje različite definicije invaliditeta;
- postoji ozbiljan nedostatak znanja o različitim tipovima invaliditeta;
- koriste se različite tehnologije ispitivanja da bi se prikupile informacije;
- postoje negativni socijalni stavovi prema osobama sa invaliditetom;
- uslužna infrastruktura za osobe sa invaliditetom u seoskim oblastima je slaba.

Medutim, neke korisne tehnike su dostupne u Programu za razvoj Ujedinjenih nacija (UNDP). UNDP procjenjuje da je u 1990. godini 5,2% svjetske populacije bilo suočeno sa lakšim i teškim invaliditetima. Procjene se kreću od 7,7% u tzv. Razvijenim zemljama do 4,5% u manje razvijenim oblastima. Statistike Svjetske zdravstvene organizacije - WHO-a su opštije, i odnose se na čitav niz vrsta invaliditeta, ne samo na lakše i teže, i u njima se navode brojke od 10 do 15% u društvima u razvoju, sa većom rasprostranjenošću u razvijenim zemljama.

Isključivanje koje su iskusile osobe sa invaliditetom i njihove porodice rezultat je niza faktora, na primjer:

- društveni stavovi koji su stvorili stereotipe o osobama sa invaliditetom kao osobama koje treba izdržavati i o njima brinuti ili čak da o njima nije vrijedno brinuti i da se one ne smatraju djelom društva;
- profesionalna sklonost prema specijalizovanim i izolovanim službama, često za ljude sa specifičnim oštećenjima, koje pretpostavljaju da osobe sa invaliditetom ne mogu društveno niti ekonomski biti integrisane u društvo;
- slab pravni okvir, koji je sankcionisao i pojačavao prepreke isključivosti u raznim oblastima (npr. zapošljavanje, obrazovanje).
- nedostatak pristupa obrazovanju pristup znači da su mnogi odrasli sa oštećenjima nedovoljno obrazovani i zbog toga nisu u mogućnosti da doprinose socijalno i ekonomski u punoj meri.

Neadekvatna pravna regulativa je doprinjela društvenom isključivanju osoba sa invaliditetom. Najprije, pravna regulativa često ne uspijeva da zaštiti prava osoba sa invaliditetom, pa se time stvaraju prepreke koje spriječavaju osobe sa invaliditetom da dobiju jednake mogućnosti.

Ovakva situacija je prepoznata i u našoj zajednici, a vidljiva je pri samom čitanju pravnih akata javnih ustanova i drugih pravnih lica. Problemi često nastaju kada se zakon ili drugi propisi primjenjuju zbog:

- način na koji su sastavljene određene odredbe propisa;
- zbog opterećenosti nepotrebnog administrativnih procesa;
- neodgovarajuće i/ili laičko tumačenje zakona;
- slabo nadziranje primjene zakona;
- neadekvatnog omogućavanja pristupa propisu.

Isključivanje ima različite ishode, uključujući:

- povećanje siromaštva
- slabiju pristupačnost obrazovanju
- povećanje nezaposlenosti
- povećanje nepismenosti.

Važan faktor koji se mora uzeti u obzir je tendencija da društvo posmatra osobe sa invaliditetom kao posebnu grupu. Tako su ljudi u invalidskim kolicima postali predstavnici osoba sa invaliditetom. Ovim se ignoriše raznovrsnost invaliditeta i različitost potreba koje imaju osobe sa različitim vrstama invaliditeta.

Takode se mora priznati da postoje grupe u zajednici osoba sa invaliditetom, koje su iskusile veću diskriminaciju nego druge, npr. žene sa invaliditetom, djeca sa invaliditetom, osobe sa i mentalnim invaliditetom.

Projektom za izradu baze podataka za OSI na području opštine Kotor obuhvaćeno je nešto preko 200 OSI koji su dostavili validne anketne upitnike.

Prema našim saznanjima veliki broj OSI ostao je neobuhvaćen ovim projektom, ali na osnovu dobijenih podataka može se dobiti jasna slika o kategorijama invalidnosti, prosječnoj starosnoj dobi OSI, iskazanim potrebama za rehabilitacijom, tuđom pomoći i njezi, ortopedskim pomagalicama, materijalnom pomoći, nerješanim stambenim pitanjima i sl.

Ovdje smo radi ilustracije dali grafički prikaz nekoliko karakterističnih grupa svrstanih po različitim kategorijama.

Sređivanjem podataka po drugim osnovama mogu se po potrebi dobiti i drugi podaci. Sakupljeni podaci su pohranjeni u elektronskoj formi i bit će dostupni relevantnim ustanovama na dalje korištenje i obradu.

Treba napomenuti da ova materija nije konstantna već se mijenja iz dana u dan pa ovu problematiku treba pratiti i dopunjavati.

Podaci su izvedeni na osnovu oko 200 validno ispunjenih upitnika, što je bio dovoljan broj uzoraka da se izvedu niže navedeni procenti i statistike.

Ukupna statistika

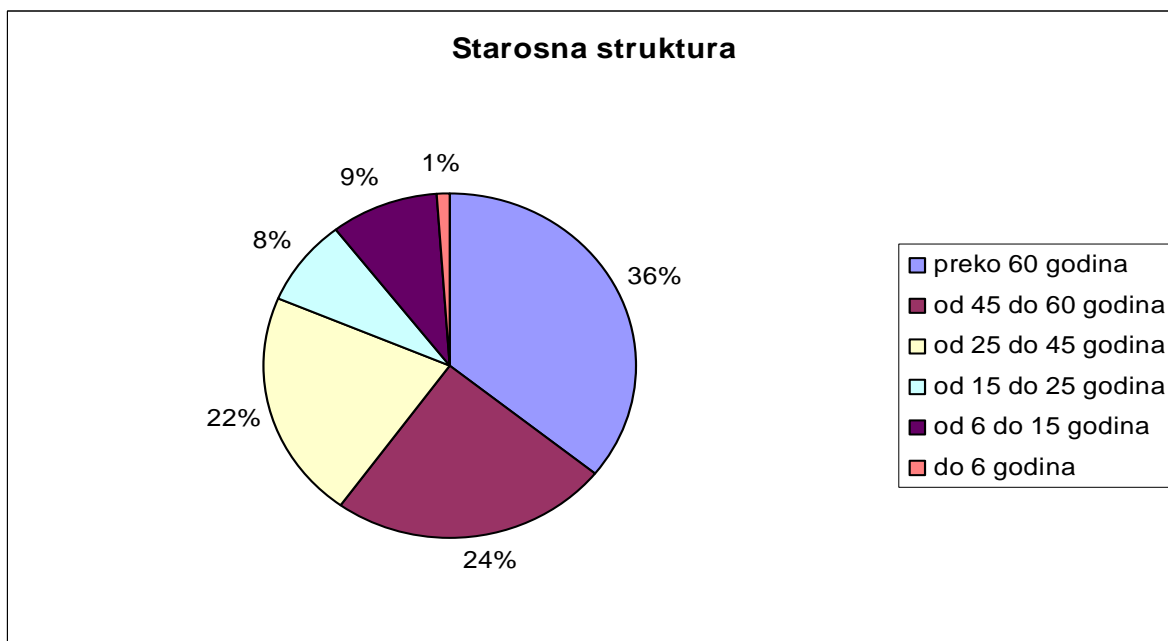
Statistika po karakteristikama

Postotak po polu: 47 %   53 %

- STAROSNA STRUKTURA
- ŠKOLSKA SPREMA
- ZAPOSLENOST
- BRAČNO STANJE
- POTREBA ZA POMAGALOM
- ISKAZANE POTREBE
- KATEGORIJE INVALIDITETA

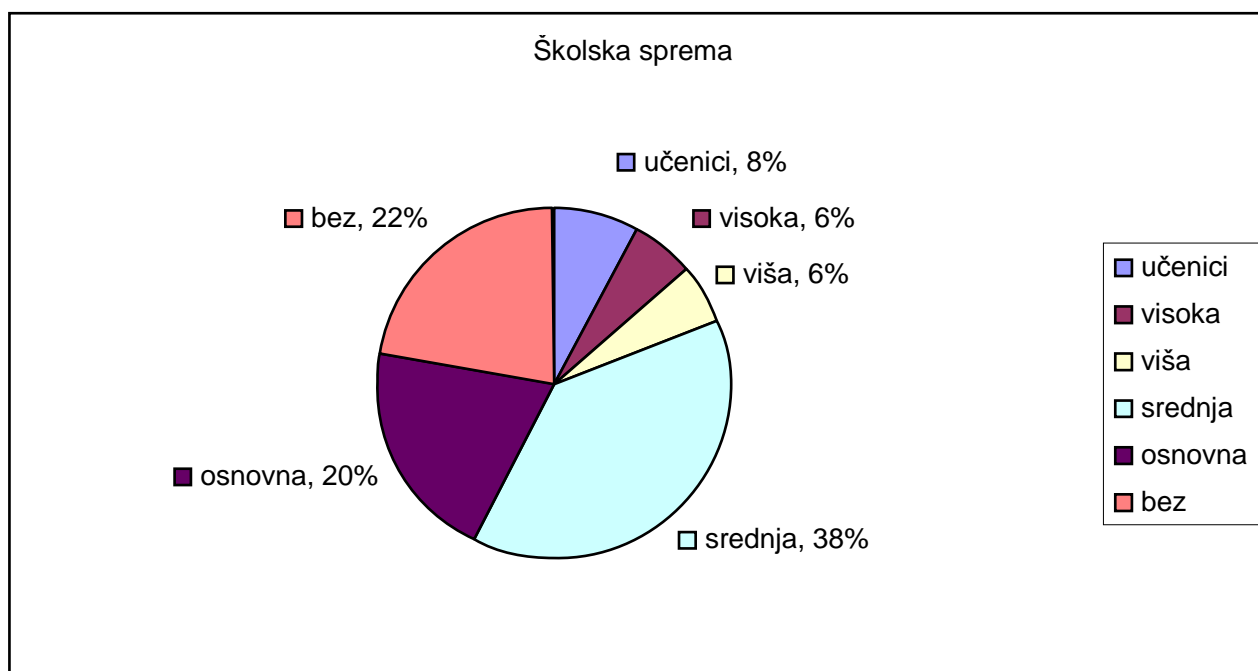
STAROSNA STRUKTURA

do 6 godina	2 (1%)
Od 7 do 15 godina	15(9%)
Od 16 do 25 godina	13(8%)
Od 26 do 45 godina	35(22%)
Od 46 do 60 godina	39(24%)
Preko 60 godina	58(26%)

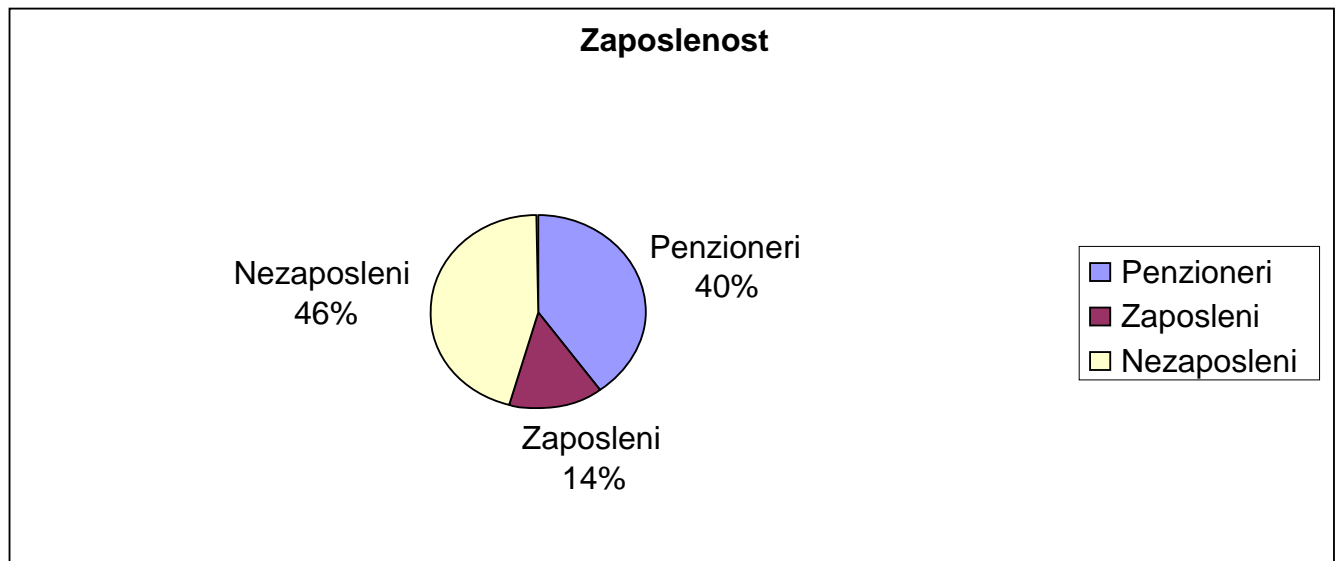
ŠKOLSKA SPREMA

BEZ OSNOVNE ŠKOLE	36 (22 %)
SA OSNOVNOM ŠKOLOM	33 (20 %)
SA SREDNJOM ŠKOLOM	62 (38 %)
SA VIŠOM ŠKOLOM	9 (6 %)
SA VISOKOM ŠKOLOM	9 (6 %)
UČENIK	13(8 %)

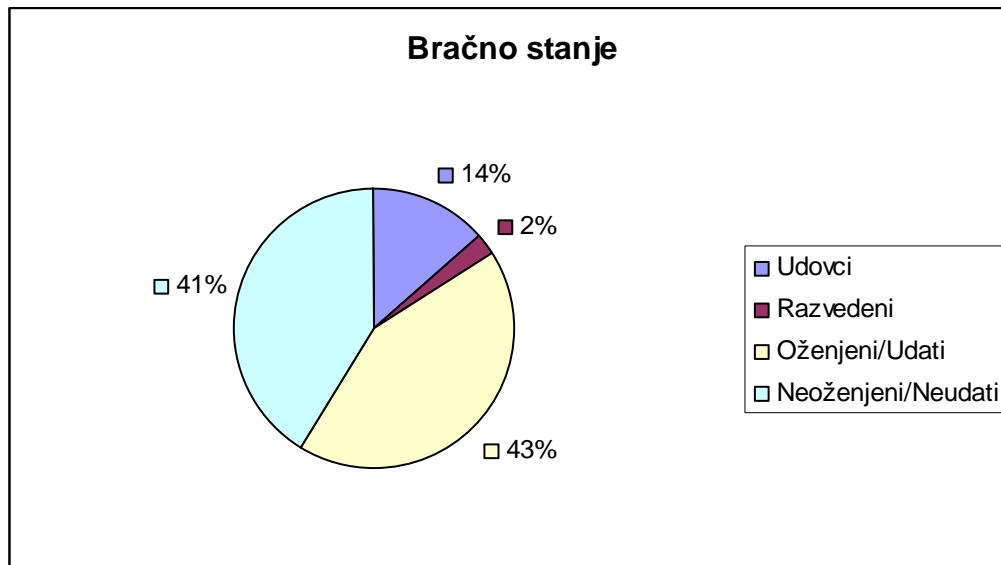
ZAPOSLENOST

NEZAPOSLEN	74(46%)
ZAPOSLEN	23(14%)
PENZIONER	65 (40%)

BRAČNO STANJE

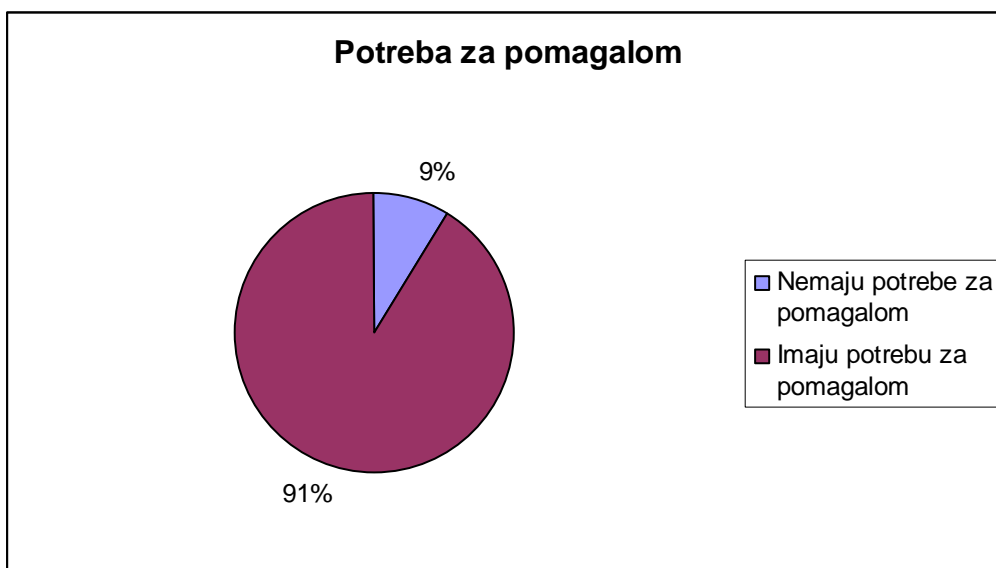
NEOŽENJEN/NEUDATA	67 (41%)
OŽENJEN/UDATA	69 (43%)
RAZVEDEN/RAZVEDENA	4 (2%)
UDOVAC/UDOVICA	22 (14%)

POTREBA ZA POMAGALOM

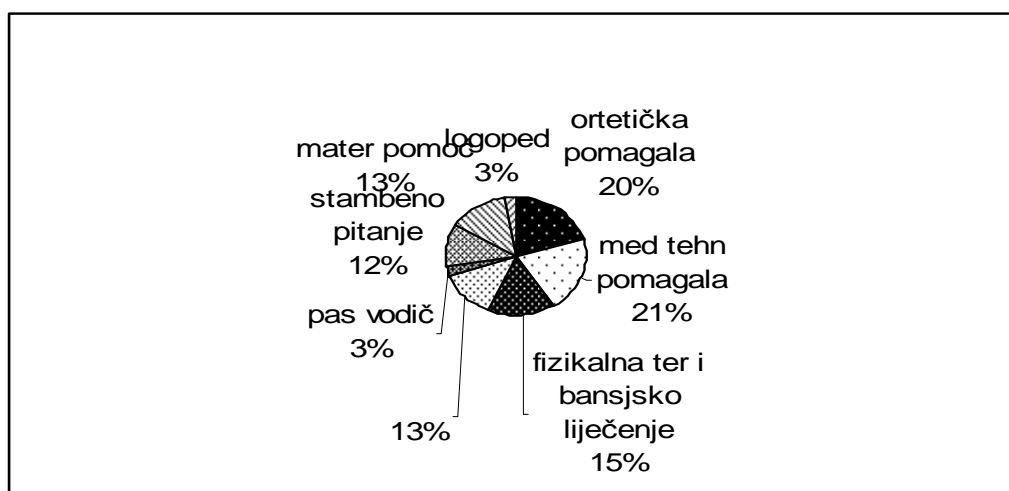
NEMA POTREBU	8 (9%)
IMA POTREBU	83(91%)

KATEGORIJE ISKAZANIH POTREBA

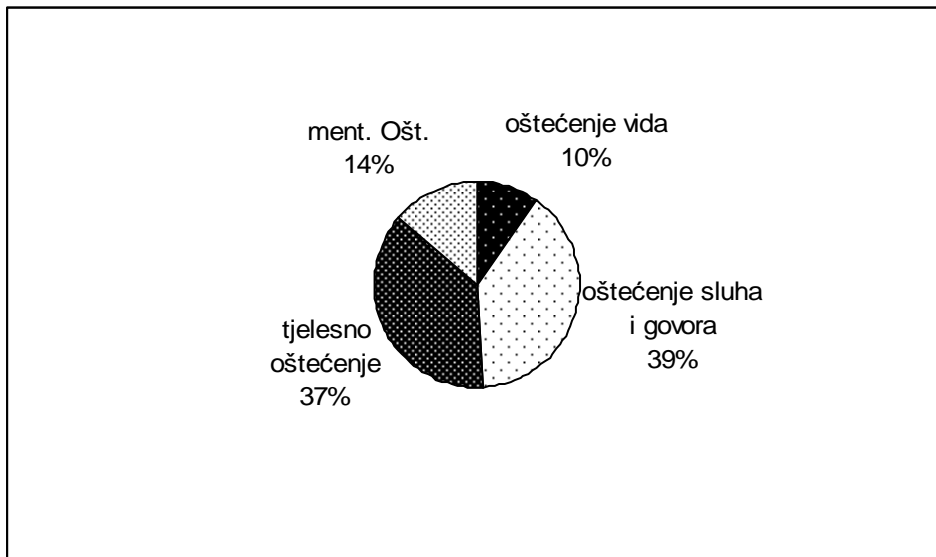
ortetička pomagala	23(20 %)
medicinsko tehnička pomagala	(21 %)
fizikalna terapija banjsko liječenje	8 (17 %)
nerješeno stambeno pitanje	13(12 %)
materjalna pomoć	15(13 %)
Logoped	3 (3 %)
pas vodič	3 (3 %)
tuđa pomoć i njega	14 (15 %)

KATEGORIJE INVALIDNOSTI

najizraženije grupe

Osobe sa oštećenjem sluha i govora	39 %
Osobe sa tjelesnim oštećenjem	37 %
Osobe sa psihomotornim oštećenjima	14 %
Osobe sa oštećenjem vida	10 %

PRIORITETNE OBLASTI

Utvrđivanje prioriteta ili prioritetizovanje podrazumjeva proces klasifikovanja i procijenjivanja prioriteta ili prioritetizovanje podrazumjeva proces klasifikovanja i procijenjivanja određenih opcija (aktivnosti, potreba i ciljeva) pomoću kriterijuma koje su radni timovi tokom situacione analize definisali. Na osnovu kriterijuma možemo da objektivno sagledamo i uporedimo važnost ili vrijednost određenih karakteristika koje opcije imaju. Prioritete određujemo da bismo osigurali da je redoslijed sprovođenja planiranih aktivnosti u saglasnosti sa vrijednostima i kriterijumima koji su nam svima bitni. Prioritete možemo utvrđivati u odnosu na resurse koje imamo na raspolaganju.

1. PODIZANJE NIVOA SVIJESTI

Situaciona analiza

Ne sumnjivo je da OSI spadaju u najmarginalizovanije društvene grupe. Jedan od bitnih razloga za ovakav položaj je nizak nivo svijesti o njihovim potrebama, pravima i mogućnostima kako u društvenom okruženju tako i kod OSI. Ovakav nivo svijesti je formirao i dugo prisutan medicinski model pristupa OSI koji ističe nesposobnost OSI, njihovu zavisnost od drugih ljudi i kao jedino rješenje vidi u socijalnim davanjima ovoj kategoriji stanovništva i smještaju u zatvorene institucije. Kao rezultat ovakvih predrasuda većina OSI je socijalno isključena i ne pokušava da postane aktivan i koristan član društva. Međutim, sve više društvo prihvata socijalni model pristupa OSI prema kojem je društvo problem, a ne OSI.

U Opštini Kotor organizacije osoba sa invaliditetom preduzimaju aktivnosti kojima pokušavaju povećati nivo svijesti javnosti o OSI i njihovim pravima. U tim aktivnostima imaju podršku lokalnih vlasti, ali je neophodno angažovanje svih subjekata društva kako bi OSI ostvarile osnovna ljudska prava. Lokalna vlast podiže svijest među OSI o njihovim pravima kroz intenzivniju saradnju s organizacijama osobama sa invaliditetom, upoznavanjem sa zakonskom i podzakonskom regulativom vezanom za zaštitu njihovih prava. Informacije o resursima lokalne zajednice za OSI se daju putem lokalnih medija (Radio Kotor i Skala radija), Tv programa i sajta Opštine Kotor. Međutim, te informacije nijesu dostupne osobama sa određenim vrstama invaliditeta, pa te osobe nijesu ni potpuno informisane o svojim pravima.

Podizanje svijesti o potrebama i pravima OSI kako javnosti, tako i osoba sa invaliditetom i njihovih porodica je jedan od prioriteta lokalnog plana akcija. Ova aktivnost podrazumijeva borbu protiv predrasuda o ovoj populaciji i promociju pozitivnog stava prema OSI. Lokalna vlast će u saradnji sa organizacijama osoba sa invaliditetom utvrditi njihove potrebe i izraditi plan podizanja nivoa svijesti kako bi bili građani sa istim pravima kao i ostali. Dio tog plana bi bile i aktivnosti da se OSI u medijima predstavljaju na pozitivan način, što bi doprinjelo podizanju svijesti o njihovim potencijalima i doprinosu, a time i izmjenila politika prema ovoj populaciji u oblasti zapošljavanja.

Podizanje nivoa svijesti

- **Cilj: Kontinuirano podizanje svijesti u lokalnoj zajednici o pravima, potrebama, potencijalima i doprinosu OSI.**

R.B.	PRIORITETNA POTREBA (za koju se predlaže rješenje)
1.	- Treba podsticati preduzeća u privatnom sektoru da što više zapošljavaju OSI, kako bi se podigla svijest o njihovim sposobnostima.
2.	- Treba edukovati građane i različite grupe osoblja javnih institucija o pitanju invalidnosti.
3.	- Treba organizovati edukativne sadržaje i izdavati brošure za OSI kojim bi se one upoznale sa pravima i mogućnostima koje imaju.
4.	- Treba uvesti fakultativni predmet Sporazumjevanje znakovima već u petom razredu osnovne škole.
5.	- Treba osnovati psihološko-pravno savjetovište za OSI da bi se one psihički ojačale i informisale o svojim pravima.

R.B.	DETALJNE KARAKTERISTIKE POTREBE
1.	- Treba podići svijest u privatnom sektoru i javnosti uopšte da su OSI savjesni i dobri radnici, sa izraženim radnim potencijalom. - Treba sprovesti sankcije predviđene Zakonom, prema onim preduzećima koja ne zapošljavaju OSI.
2.	- Pitanje invalidnosti treba uključiti u edukaciju različitih grupa osoblja javnih institucija. - Treba edukovati širu javnost o pravima, sposobnostima i potrebama OSI.
3.	- Treba informisati OSI o njihovim pravima i resursima koja im se pružaju. - Treba podići svijest OSI o njihovim mogućnostima.
4.	- Treba uvesti fakultativni predmet Sporazumjevanje znakovima već u petom razredu osnovne škole radi povećanja svijesti o značaju znakovnog jezika, i potrebama i sposobnostima osoba oštećenog sluha.
5.	- Treba pružiti psihološku podršku OSI i njihovim porodicama da bi savladale predrasude, stekle samopouzdanje i preuzele aktivnu ulogu u svom, i životu društva. - Treba pružiti pravnu podršku OSI i njihovim porodicama da bi lakše i brže ostvarivali svoja prava.

R.B.	POSTOJEĆI RESURSI
1.	- Zakon o zapošljavanju i profesionalnoj rehabilitaciji lica sa invaliditetom i podzakonska regulativa.
2.	- Emisija na lokalnom javnom servisu o OSI. - Mediji podižu svijest o OSI. - Lokalna samouprava priprema projekat za podizanje svijesti lokalne populacije o OSI. - Ljudski resursi (treneri).
3.	- Mediji šire informacije o mnogim pravima i resursima OSI. - OOSI informišu svoje članove, u okviru svojih mogućnosti, o pravima i resursima, koji im se pružaju.
4.	- Ljudski resursi (nastavnici za ovaj predmet).
5.	- Mediji šire informacije o pravima OSI. - OOSI informišu svoje članove, u okviru svojih mogućnosti, o pravima koja imaju. - Ljudski resursi (psiholog i pravnik)

R.B.	KORACI ILI MJERE KOJE TREBA PREDUZETI
1.	- Nagrađivati (ili osloboditi od lokalnih taksi) ona preduzeća u privatnom sektoru koja imaju najbolju politiku u oblasti invalidnosti (pristupačnost objekata i radnih mjesta OSI). - Sprovoditi sankcije, predviđene Zakonom o zapošljavanju i profesionalnoj rehabilitaciji lica sa invaliditetom, prema onim preduzećima koja ne poštuju Zakon.
2.	- Organizovati edukativne tribine, radionice, treninge za zapošljene u: - Opštini Kotor - Centru za socijalni rad - Poštama, bankama, SUP-u, MUP-u - Turističkoj organizaciji i turizmu - Organizovati edukativne radionice, treninge za djecu i mlade (osnovce, srednjoškolce, studente), građane
3.	- Organizovati edukativne radionice i treninge za OSI o njihovim pravima i mogućnostima. - Izdavati i distribuirati OSI i njihovim porodicama periodične brošure (biltene) kojima bi se one informisale o raspoloživim projektima (programima), pravima i povlasticama (osobama oštećenog vida ove materijale obezbjediti u elektronskoj ili zvučnoj formi).. - Izdavati brošure, letke, liflete i sličan materijal, kojim će se OSI pozvati na uključenje u sve moguće vidove aktivnosti (osobama oštećenog vida, ove materijale, obezbjediti u elektronskoj ili zvučnoj formi).
4.	- Održati radionice i treninge upravama i profesorima kotorskih osnovnih škola o značaju uvođenja predmeta Sporazumjevanje znakovima. - Lobirati kod uprava osnovnih škola (i, po potrebi, u Ministarstvu prosvjete i nauke) za uvođenje ovog predmeta. - Zapošljavanje nastavnika/ce za Sporazumjevanje znakovima.

5.	<ul style="list-style-type: none"> -Skupiti informaciju o potencijalnom broju korisnika psihološkog savjetovanja. - Obezbjediti prostor za psihološko-pravno savjetovanište. - Zaposliti psihologa i pravnika.
-----------	---

R.B.	RJEŠENJA
1.	Podsticati preduzeća u privatnom sektoru da što više zapošljavaju OSI kako bi se podigla svijest o njihovim sposobnostima.
2.	Edukovati građane i razne grupe osoblja javnih institucija o pitanju invalidnosti.
3.	Organizovati edukativne sadržaje i izdavati brošure za OSI o pravima i mogućnostima koje imaju.
4.	Uvesti fakultativni predmet Sporazumjevanje znakovima već u petom razredu osnovne škole.
5.	Osnovati psihološko-pravno savjetovanište za OSI.

R.B.	VRIJEME SPROVOĐENJA (trajanje i period)
1.	Maj 2010. – (kontinuirano)
2.	Maj 2010. – (najmanje jednom godišnje za osoblje javnih institucija)
3.	Maj 2010. – (organizovati treninge i izdavati brošure najmanje svaka tri mjeseca)
4.	Maj 2010. – jul 2011. (održavanje radionica i lobiranje, kontinuirano) 2011. – (predavanja, kontinuirano)
5.	Maj 2010. – (kontinuirano)

R.B.	KO JE ODGOVORAN ZA SPROVOĐENJE
1.	Lokalna samouprava, OOSI, inspekcija, privatni sektor.
2.	Lokalna samouprava, OOSI.
3.	Lokalna samouprava, Centar za socijalni rad, OOSI.
4.	Lokalna samouprava, OOSI.
5.	Lokalna samouprava, OOSI.

R.B.	NEOPHODNI RESURSI (ljudski, finansijski, materijalni)
1.	Finansijska sredstva (Opštinski budžet, domaći i međunarodni donatori)
2.	Finansijska sredstva (Opštinski budžet, domaći i međunarodni donatori)
3.	Finansijska sredstva (Opštinski budžet, domaći i međunarodni donatori)
4.	Finansijska sredstva (Opštinski budžet, Ministarstvo prosvjete i nauke, domaći i međunarodni donatori)
5.	Finansijska sredstva (Opštinski budžet, domaći i međunarodni donatori) Prostor za psihološko-pravno savjetovalište (Opština Kotor)

2. MEDICINSKA ZAŠTITA

Situaciona analiza

Ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu OSI podrazumijeva pristupačnost zdravstvenih ustanova. Prilagodjenost zdravstvenih ustanova potrebama OSI ne može se cijeliti samo kao djelimična prilagodjenost, tj. prilagodjenost prilaza i ulaza u te ustanove. Potrebno je utvrditi i stanje prilagodjenosti unutrašnje infrastrukture potrebama OSI (prilagodjenost toaleta, kupatila, bolesničkih soba, ambulanti). Potpuno rješavanje ovog pitanja je prioritetna obaveza lokalne zajednice. U Opštini Kotor medicinsko osoblje nije dovoljno edukovano za kvalitetnu komunikaciju sa osobama sa umanjenim senzorskim sposobnostima (slijepa i gluhočujni ljudi). Pojedine ambulante ni u pogledu opremljenosti nijesu prilagodjene potrebama OSI. Nema specijalnih službi koje su na raspolaganju osobama sa teškim invaliditetom. Znači, medicinske usluge nijesu bazirane na potrebama ove populacije.

Država, a i lokalna zajednica moraju obezbjediti OSI pravo na kvalitetnu medicinsku uslugu. Navedene usluge treba obezbjediti što bliže zajednicama u kojima te osobe žive (uključujući i seoske zajednice). Potrebno je da svo medicinsko osoblje bude adekvatno obučeno za pružanje medicinske zaštite OSI, kao i da imaju pristup relevantnim metodama i tehnologijama liječenja.

Medicinska zaštita

Cilj: Osigurati da osobe sa invaliditetom, u opštini Kotor, dobiju kvalitetnu i efikasnu medicinsku njegu.

R.B.	PRIORITETNA POTREBA (za koju se predlaže rješenje)
1.	Medicinske objekte treba učiniti pristupačnim različitim grupama OSI.
2.	Treba razviti programe akcija u cilju otkrivanja, ispitivanja i liječenja oštećenja u ranoj fazi.
3.	Treba obučiti medicinsko osoblje o potrebama OSI kako bi im ono pružalo adekvatne usluge.
4.	Treba obezbjediti adekvatnu tehnologiju u medicinskim ustanovama.

R.B.	DETALJNE KARAKTERISTIKE POTREBE
1.	<ul style="list-style-type: none"> - Treba utvrditi postojeće stanje pristupačnosti u medicinskim objektima. - Na osnovu utvrđenog stanja treba izraditi arhitektonske projekte na osnovu kojih će se izvršiti prilagođavanje medicinskih objekata OSI.
2.	<ul style="list-style-type: none"> - Treba razviti programe akcija za otkrivanje, ispitivanje i liječenje oštećenja u ranoj fazi. - U te programe akcija treba uključiti i društvene radnike, na taj način što će oni pružati primarnu pomoć OSI i upućivati ih na odgovarajuće službe.

3.	- Medicinsko osoblje treba redovno, putem brošura, treninga, edukovati o potrebama OSI, kako bi im ono pružalo adekvatne usluge.
4.	- Treba obezbjediti adekvatnu tehnologiju u medicinskim ustanovama kako bi se stvorili uslovi za otkrivanje, ispitivanje i liječenje oštećenja

R.B.	POSTOJEĆI RESURSI
1.	- Dom zdravlja je pristupačan korisnicima kolica. - Standardi pristupačnosti različitim grupama OSI su dati u Pravilniku o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti.
2.	- Ljudski resursi (medicinski stručnjaci)

R.B.	RJEŠENJA
1.	Učiniti pristupačnim medicinske objekte različitim grupama OSI.
2.	Razviti programe akcija u cilju otkrivanja, ispitivanja i liječenja oštećenja u ranoj fazi.
3.	Obučiti medicinsko osoblje o potrebama OSI kako bi im ono pružalo adekvatne usluge.
4.	Obezbjediti adekvatnu tehnologiju u medicinskim ustanovama.

R.B.	KORACI ILI MJERE KOJE TREBA PREDUZETI
1.	- Izraditi arhitektonske projekte za prilagođavanje medicinskih objekata (utvrditi postojeće stanje u svakom od dolje navedenih objekata i mjere koje treba sprovesti da bi se oni učinili pristupačnim). - Dom zdravlja Kotor učiniti pristupačnim osobama oštećenog vida. - Bolnicu u Kotoru učiniti pristupačnom različitim grupama OSI. - Bolnicu "Vaso Ćuković" u Risnu učiniti pristupačnom različitim grupama OSI. - Apoteke učiniti pristupačnim različitim grupama OSI.
2.	- Obučiti stručnjake, koji će činiti stručno tijelo, za otkrivanje, ispitivanje i liječenje oštećenja u ranoj fazi. - Formirati stručno tijelo, sastavljeno od multidisciplinarnog tima stručnjaka, koji će se baviti otkrivanjem, ispitivanjem i liječenjem oštećenja u ranoj fazi. - Izraditi obrasce (upitnike) pomoću kojih će društveni radnici prikupljati podatke o OSI i na osnovu tih podataka pružati im primarnu pomoć i upućivati ih na odgovarajuće službe. - Vršiti redovnu evidenciju o OSI, a posebno o djeci i odojčadi, da bi im se na vrijeme pružila adekvatna pomoć i na taj način izbjegle neželjene posljedice.

Lokalni plan akcija u oblasti invalidnosti (LPAI) za opštinu Kotor

3.	- Obučiti medicinsko osoblje: - Opšte prakse - Specijaliste - Medicinske sestre
4.	- Nabaviti slušni amplifikator. - Opremiti zubnu ambulantu da bi se osobama sa autizmom mogle pružiti usluge pod anestezijom.
R.B.	VRIJEME SPROVOĐENJA (trajanje i period)
1.	Maj 2010. – Februar 2011. (izrađivanje arhitektonskih projekata) Novembar 2010. – (prilagođavanje objekata)
2.	Maj 2010. – jul 2011. (formiranje i obučavanje stručnog tijela) Maj 2010. – Septembar 2010. (izrađivanje obrazaca/formulara za društvene radnike) Septembar 2010. – (kontinuirano vršenje evidencije)
3.	Maj 2010. – januar 2011.
4.	Maj 2010. -

R.B.	KO JE ODGOVORAN ZA SPROVOĐENJE
1.	Dom zdravlja, Bolnica Kotor, Bolnica "Vaso Čuković", apoteke (vlasnici), lokalna samouprava, OOSI.
2.	Medicinske ustanove, lokalna samouprava, OOSI, Centar za socijalni rad.
3.	Medicinske ustanove, lokalna samouprava, OOSI.
4.	Medicinske ustanove, lokalna samouprava, OOSI.

R.B.	NEOPHODNI RESURSI (ljudski, finansijski, materijalni)
1.	Finansijska sredstva (Opštinski budžet, Ministarstvo zdravlja, domaći i međunarodni donatori)
2.	Finansijska sredstva (Opštinski budžet, Ministarstvo zdravlja, domaći i međunarodni donatori)
3.	Finansijska sredstva (Opštinski budžet, Ministarstvo zdravlja, domaći i međunarodni donatori)
4.	Finansijska sredstva (Opštinski budžet, Ministarstvo zdravlja, domaći i međunarodni donatori)

3. REHABILITACIJA

Situaciona analiza

Društvo najčešće nije dovoljno senzibilno za potrebe i probleme OSI, pa ni za potrebu rehabilitacije koja je pojedinim grupama ove populacije potrebna kontinuirano. Naime, lica sa invaliditetom nemaju zakonsku mogućnost za besplatno korišćenje ovog prava u potrebnoj mjeri, pa organizacije OSI stalno apeluju na državne institucije da izmjene zakonsku regulativu. U CrnojGori postoji samo jedna specijalizovana ustanova za fizikalnu rehabilitaciju za osobe koje zadobiju fizički invaliditet ili obole od nekih bolesti koje dovode do umanjenih fizičkih sposobnosti. Rehabilitacija OSI u Opštini Kotor nije zastupljena na potreban i sveobuhvatan način. Kada je riječ o medicinskoj rehabilitaciji ovaj vid rehabilitacije se obezbjeđuje u Specijalnoj bolnici "Vaso Ćuković" u Risnu koju OSI vrlo malo koriste, jer je namjenjena urgentnim slučajevima. Usluge fizioterapeuta po kućama nijesu dostupne OSI. Psiho-socijalnu podršku ovim licima uglavnom pružaju organizacije OSI. Lokalna vlast nema ni vlastitih programa rehabilitacije OSI. Medjutim, na lokalnom nivou kroz rad Savjeta za brigu o osobama sa invaliditetom su preduzimate neke mjere na organizovanju i ojačavanju rehabilitacijskih usluga OSI. Ustupanjem na korišćenje opštinskog prostora bez naknade pokušalo se angažovanjem fizioterapeuta besplatno obezbjediti usluge rehabilitacije za lica sa invaliditetom. Ipak preduzetim mjerama nije obezbijedjen kvalitet rehabilitacije za ove osobe.

U cilju poboljšanja kvaliteta života OSI ovoj populaciji je neophodno obezbjediti potrebne usluge rehabilitacije. Rehabilitacija OSI omogućava postizanje i održavanje optimalnog fizičkog, intelektualnog, psihičkog i društveno-funkcionalnog nivoa.

Cilj: Obezbjediti pružanje usluga rehabilitacije OSI kako bi mogle **dostigle i održavale vlastiti optimalni nivo samostalnosti i funkcionisanja.**

Rehabilitacija

R.B.	PRIORITETNA POTREBA (za koju se predlaže rješenje)
1.	Treba izraditi programe rehabilitacije za različite grupe OSI.
2.	Treba obezbjediti da OSI, njihove porodice i organizacije učestvuju u izradi i sprovođenju programa rehabilitacije.
3.	Treba oformiti mobilne timove za rehabilitaciju koji će svoje usluge OSI pružati u njihovim domovima.

R.B.	DETALJNE KARAKTERISTIKE POTREBE
1.	- Treba evidentirati OSI i kakva je vrsta rehabilitacije kome potrebna. - Na osnovu dobijenih podataka, treba izraditi programe rehabilitacije.
2.	- OSI, članove njihovih porodica i organizacija treba uključiti u timove koji će raditi na izradi i sprovođenju programa rehabilitacije. - Treba zaposliti OSI u rehabilitacionom centru.

3.	<ul style="list-style-type: none"> - Treba evidentirati broj OSI, kojima usluge rehabilitacije treba pružati u njihovim domovima. - Treba utvrditi usluge rehabilitacije koje će mobilni timovi pružati OSI u njihovim domovima.
-----------	--

R.B.	POSTOJEĆI RESURSI
1.	Rezultati projekta "Elektronska baza podataka o OSI" Udruženja paraplegičara.
2.	Saradnja OOSI i predstavnika lokalne samouprave kroz Savjet za brigu o licima sa invaliditetom.
3.	Fizioterapeutkinja Svetog vida, u saradnji sa Koalicijom OOSI Kotor, pruža fizioterapeutske usluge OSI u njihovim domovima, po sniženoj cijeni.

R.B.	RJEŠENJA
1.	Izraditi programe rehabilitacije za različite grupe OSI.
2.	Obezbjediti da OSI, njihove porodice i organizacije učestvuju u izradi i sprovođenju programa rehabilitacije.
3.	Oformiti mobilne timove za rehabilitaciju, koji će svoje usluge OSI pružati u njihovim domovima.

R.B.	KORACI ILI MJERE KOJE TREBA PREDUZETI
1.	<ul style="list-style-type: none"> - Izraditi obrasce (upitnike) pomoću kojih će se prikupljati podaci o OSI i njihovim potrebama za rehabilitacijom. - Skupiti podatke o OSI i njihovim potrebama za rehabilitacijom. - Formirati tim koji će izraditi programe rehabilitacije na osnovu skupljenih podataka. - Formirati rehabilitacioni centar i sprovesti programe rehabilitacije.
2.	<ul style="list-style-type: none"> - Predstavnike OSI i njihovih porodica uključiti u sastav timova koji će raditi na: <ul style="list-style-type: none"> - izradi obrazaca za prikupljanje podataka o OSI i njihovim potrebama za rehabilitacijom, - prikupljanju tih podataka, - izradi programa rehabilitacije. - Obučiti OSI i članove njihovih porodica za rad u rehabilitacionom centru, tj. za pružanje usluga rehabilitacije. - Vršiti redovnu evaluaciju programa rehabilitacije od strane OSI, njihovih porodica i organizacija.
3.	<ul style="list-style-type: none"> - Skupiti podatke o OSI i uslugama rehabilitacije koje treba da im se pružaju u njihovim domovima. - Na osnovu prikupljenih podataka oformiti mobilni tim u okviru rehabilitacionog centra.

R.B.	VRIJEME SPROVOĐENJA (trajanje i period)
1.	<p>Maj 2010. – Septembar 2010. (izrađivanje obrazaca za evidenciju OSI i njihovih potreba za rehabilitacijom)</p> <p>Septembar 2010. – Decembar 2010. (skupljanje podataka o OSI i njihovim potrebama za rehabilitacijom-kontinuirano)</p> <p>Septembar 2010. – april 2011. (formiranje tima i izrada programa za rehabilitaciju)</p> <p>Maj 2011. – (formiranje rehabilitacionog centra i sprovođenje programa rehabilitacije)</p>
2.	<p>Maj 2010. – april 2011. (rad predstavnika OSI i njihovih porodica u timovima za izradu programa rehabilitacije)</p> <p>Januar 2011. - (obučavanje i rad OSI i njihovih porodica u rehabilitacionom centru)</p> <p>Maj 2011. – (vršenje evaluacije programa rehabilitacije od strane OSI, njihovih porodica i organizacija – najmanje svaka tri mjeseca ocjena kvaliteta usluga)</p>
3.	<p>Maj 2010. – Februar 2010. (prikupljanje podataka u okviru opšteg prikupljanja podataka o potrebama za rehabilitacijom – kontinuirano)</p> <p>Maj 2011. – (rad oformljenih mobilnih timova)</p>

R.B.	KO JE ODGOVORAN ZA SPROVOĐENJE
1.	Lokalna samouprava, OOSI, Centar za socijalni rad.
2.	Lokalna samouprava, OOSI.
3.	Lokalna samouprava, OOSI, Centar za socijalni rad.

R.B.	NEOPHODNI RESURSI (ljudski, finansijski, materijalni)
1.	Finansijska sredstva (Opštinski budžet, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo zdravlja, domaći i međunarodni donatori)
2.	Finansijska sredstva (Opštinski budžet, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo zdravlja, domaći i međunarodni donatori)
3.	Finansijska sredstva (Opštinski budžet, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo zdravlja, domaći i međunarodni donatori)

4. SLUŽBE ZA PODRŠKU

Analiza

U Crnoj Gori ne postoji zakonska regulativa koja predviđa sistem personalne asistencije, što opredjeljuje i stanje u opštinama u pogledu Službi podrške OSI. Međutim, imajući u vidu značaj ovih službi Strategijom na državnom nivou se predviđa uspostavljanje i razvijanje čitave mreže stručne podrške za djecu i omladinu sa posebnim obrazovnim potrebama, što će pratiti zakonska i podzakonska regulativa u oblastima obrazovanja kao i u drugim oblastima. U Opštini Kotor nijesu obezbijedjene Službe podrške kojima bi se povećao nivo samostalnosti OSI u svakodnevnom životu (personalna asistencija, služba prevodilaca za gestovni jezik, psihološko savjetovalište za OSI, služba za pravnu pomoć, prilagodjeni prevoz djece sa posebnim potrebama i odraslih sa invaliditetom). Zavod za školovanje i rehabilitaciju lica sa poremećajima sluha i govora gdje se školuje jedan broj djece sa posebnim potrebama ima obezbijedjene prevodioce na znakovni jezik. Podrška djeci sa posebnim potrebama u osnovnim školama se djelimično obezbjedjuje kroz dodatnu stručnu pomoć nastavnog kadra iz Zavoda, a što se predviđa rješenjima Sekretarijata za kulturu i društvene djelatnosti o usmjeravanju ove djece u odgovarajuće obrazovne programe. Za ovu djecu u cilju lakšeg usvajanja gradiva je neophodan asistent u nastavi čime je olakšana komunikacija na relaciji dijete-ostali učenici i predmetni nastavnik. Nema primjera da se koriste psi vodiči za osobe sa oštećenjem vida. Postoji Služba geronto domaćica pri Zavodu za zapošljavanje kao pomoć starim licima i u malom broju slučajeva brinu o OSI. Kao i u drugim sredinama lica sa invaliditetom često koriste zastarjela i neadekvatna ortopedska pomagala, jer ne mogu da participiraju u cijeni adekvatnih pomagala. Zdravstvene ustanove u okviru svojih prijemnih i drugih službi nijesu zaposlile ni jedno lice koje bi moglo da komunicira sa osobama kojima je neophodna komunikacija gestovnim govorom. U Kotoru ne postoji Dnevni centar za osobe sa smetnjama u razvoju (Dnevni centar za djecu i mlade i Dnevni centar za odrasle) u kojem bi se pružila pomoć i podrška ovoj populaciji iz domena obrazovanja, terapije i socijalne integracije. Ovakvo stanje je slika odnosa društva prema licima sa invaliditetom, jer formiranje i razvijanje službi podrške doprinosi unapredjivanju kvaliteta života ovih osoba. Lokalne vlasti će preduzimati mjere u cilju organizovanja službi za pomoć licima sa invaliditetom i razvijati te servise i programe podrške, jer su od suštinske važnosti za učešće u društvenom životu tih lica.

Službe za podršku

Cilj: Omogućiti formiranje i razvoj službi podrške u cilju povećanja nivoa nezavisnosti OSI u svakodnevnom životu.

R.B.	PRIORITETNA POTREBA (za koju se predlaže rješenje)
1.	Treba obezbjediti sva potrebna pomagala za OSI, kao i posebno adaptirano vozilo za prevoz OSI kako bi one bile što samostalnije.
2.	Treba oformiti službu personalnih asistenata i gestovnih tumača, savjetovališta za OSI i njihove porodice.
3.	Treba osnovati dnevni centar za djecu i omladinu koja nisu obuhvaćena nijednom vrstom obrazovanja.
4.	Treba oformiti službu stanovanja uz podršku za OSI.

R.B.	DETALJNE KARAKTERISTIKE POTREBE
1.	Potrebno je skupiti podatke o tome koja su pomagala potrebna OSI. Treba uspostaviti dobru saradnju sa medicinskim ustanovama (Domom zdravlja u Kotoru, prvenstveno), kako bi OSI lakše ostvarivale prava na pomagala, koja su im garantovana Pravilnikom o medicinsko-tehničkim pomagalima. Treba obezbjediti sredstva za nabavku pomagala za one OSI, koje ih ne mogu dobiti preko FZO.
2.	Treba prikupiti podatke o OSI, kojima je potrebna personalna asistencija. Treba prikupiti podatke o OSI, kojima je potreban gestovni tumač. Na osnovu tih podataka treba oformiti službu personalnih asistenata i gestovnih tumača.
3.	Treba otvoriti dnevni centar za djecu koja nisu obuhvaćena nijednom vrstom obrazovanja. Treba zaposliti stručni kadar za rad sa tom djecom u dnevnom centru.
4.	Treba obezbjediti stanove ili kuće u kojima će stanovati OSI kojima je potrebno stanovanje uz podršku. Treba formirati projektni tim, koji će koordinirati projektom.

R.B.	POSTOJEĆI RESURSI
1.	Pravilnik o medicinsko-tehničkim pomagalima
2.	Rezultat projekta "Elektronska baza podataka o OSI" Udruženja paraplegičara.
3.	Udruženje roditelja djece sa posebnim potrebama "Mali veliki korak" dva puta sedmično, u svojim prostorijama, organizuje popodnevni boravak za djecu svojih članova.

R.B.	RJEŠENJA
1.	Obezbjediti sva potrebna pomagala za OSI, kako bi one bile što samostalnije.
2.	Oformiti službu personalnih asistenata i gestovnih tumača.
3.	Osnovati dnevni centar za djecu koja nisu obuhvaćena nijednom vrstom obrazovanja.
4.	Formirati službu stanovanja, uz podršku, za OSI.

R.B.	KORACI ILI MJERE KOJE TREBA PREDUZETI
1.	<ul style="list-style-type: none"> - Izraditi obrasce (upitnike) pomoću kojih će se prikupljati podaci o OSI i njihovim potrebama za pomagala. - Sakupljati podatke o OSI i njihovim potrebama za pomagala. - Uspostaviti dobru saradnju sa medicinskim ustanovama (Domom zdravlja Kotor, prvenstveno), kako bi OSI što brže i lakše ostvarivale svoja prava na medicinsko-tehnička pomagala. - Na osnovu skupljenih podataka, upućivati OSI na odgovarajuće institucije, gdje će ostvariti svoja prava na medicinsko-tehnička pomagala. - Obezbjediti medicinsko tehnička pomagala: budilnici sa svjetlosnim signalima i vibratorom, uređaj za plač djeteta sa svjetlosnim signalima, zvono pred ulazom sa svjetlosnim signalima. - Obezbjediti sredstva za nabavku pomagala za one OSI, koje ne mogu dobiti preko FZO.
2.	<ul style="list-style-type: none"> - Izraditi obrasce (upitnike), pomoću kojih će se prikupljati podaci o OSI i njihovim potrebama za personalnom asistencijom i gestovnim tumačima. - Skupiti podatke o OSI i njihovim potrebama za personalnom asistencijom i gestovnim tumačima. - Analizirati dobijene podatke i proučiti iskustva drugih opština u zemlji i regionu. - Izraditi projekat za obuku i, osnivanje službe personalnih asistenata i gestovnih tumača. - Organizovati obuku za potreban broj personalnih asistenata i gestovnih tumača. - Oformiti službu personalnih asistenata i gestovnih tumača.
3.	<ul style="list-style-type: none"> - Izraditi obrasce (upitnike), pomoću kojih će se prikupljati podaci o djeci i roditeljima i njihovim potrebama za dnevnim centrom. - Skupljati podatke o djeci i roditeljima koji imaju potrebu za dnevnim centrom. - Proučiti iskustva drugih opština u zemlji o osnivanju dnevnih centara za djecu koja nisu obuhvaćena nijednom vrstom obrazovanja. - Pronaći lokaciju i prostorije za dnevni centar. - Skupiti podatke o potrebnim stručnjacima za rad u dnevnom centru. - Na osnovu skupljenih podataka, izraditi projekat za osnivanje dnevnog centra. - Otvoriti dnevni centar za djecu koja nisu obuhvaćena nijednom vrstom obrazovanja.

4.	<ul style="list-style-type: none"> - Proučiti iskustva opština u regionu o osnivanju i radu službi stanovanja uz podršku. - Izraditi projekat za osnivanje službe stanovanja uz podršku. - Obezbediti potrebne stanove ili kuće za OSI kojima je potrebno stanovanje uz podršku. - Oformiti projektni tim koji će koordinirati projektom.
-----------	---

R.B.	VRIJEME SPROVOĐENJA (trajanje i period)
1.	<p>Maj 2010. – avgust 2010. (izrađivanje obrazaca za prikupljanje podataka o OSI i njihovim potrebama za pomagalicama)</p> <p>Septembar 2010. – decembar 2010 (kontinuirano prikupljanje podataka, saradnja sa medicinskim ustanovama i upućivanje OSI na odgovarajuće institucije)</p>
2.	<p>Maj 2010. – avgust 2010. (izrađivanje obrazaca za prikupljanje podataka o OSI i njihovim potrebama za personalnom asistencijom i gestovnim tumačima)</p> <p>April 2010. – avgust 2010. (skupljanje podataka-kontinuirano)</p> <p>Septembar 2010. – decembar 2010. (analiziranje dobijenih podataka)</p> <p>2011. – 2012. (ispitivanje iskustva ostalih opština iz zemlje i regiona i izrađivanje projekta za obuku, i osnivanje službe personalnih asistenata i gestovnih tumača)</p> <p>2012. (oformljavanje i rad servisa personalne asistencije i gestovnih tumača)</p>
3.	<p>Maj 2010. – avgust 2010. (izrađivanje obrazaca za sakupljanje podataka o djeci koja nisu obuhvaćena nijednom vrstom obrazovanja)</p> <p>April 2010. – avgust 2010. (skupljanje podataka-kontinuirano)</p> <p>Septembar 2010. – decembar 2010. (proučavanje iskustva drugih opština; skupljanje podataka o potrebnim stručnjacima)</p> <p>2011. – 2012. (izrađivanje projekta i pronalaženje lokacije za dnevni centar)</p>

	2012. – (otvaranje i rad dnevnog centra)
4.	Maj 2010. – decembar 2010. (proučavanje iskustva opština u regionu) 2011. – 2012. (izrađivanje projekta za stanovanje uz podršku) 2012. – (formiranje projektnog tima i sprovođenje projekta)

R.B.	KO JE ODGOVORAN ZA SPROVOĐENJE
1.	Lokalna samouprava, OOSI, Centar za socijalni rad, Dom zdravlja Kotor.
2.	Lokalna samouprava, OOSI, Centar za socijalni rad.
3.	Lokalna samouprava, OOSI, Centar za socijalni rad.
4.	Lokalna samouprava, OOSI, Centar za socijalni rad.

R.B.	NEOPHODNI RESURSI (ljudski, finansijski, materijalni)
1.	Finansijska sredstva (Opštinski budžet, FZO, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, domaći i međunarodni donatori)
2.	Finansijska sredstva (Opštinski budžet, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, domaći i međunarodni donatori)
3.	Finansijska sredstva (Opštinski budžet, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, domaći i međunarodni donatori) Stručni kadar za rad u dnevnom centru.
4.	Finansijska sredstva (Opštinski budžet, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, domaći i međunarodni donatori)

5.PRISTUPAČNOST

Situaciona analiza

Na državnom nivou su donijeti propisi koji predviđaju standarde pristupačnosti sredine OSI (Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata i Pravilnik o bližim uslovima i načinu prilagodjavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti). Član 73. Zakona predviđa da se izgradnja objekata u javnoj upotrebi vrši na način kojim se licima smanjene pokretljivosti obezbjeđuje nesmetan pristup, kretanje, boravak i rad, a izgradnja stambenih i stambeno-poslovnih objekata na način da se tim licima obezbjeđuje nesmetan pristup i kretanje u zajedničkim prostorijama. U članu 165. istog Zakona jasno je propisano da se objekti u javnoj upotrebi moraju prilagoditi predviđenim uslovima u roku od 5 godina od dana stupanja na snagu Zakona. Znači država - Crne Gora je obezbjedila zakonski okvir za normalan život OSI u pogledu pristupačnosti (arhitektonskih barijera), a lokalne vlasti treba da sprovode državnu politiku brige o OSI. Pred lokalnim vlastima stoje velike aktivnosti – obaveze u smislu prilagodjavanja velikog broja objekata u javnoj upotrebi (objekti trgovačke, ugostiteljske i turističke namjene, objekti poštanske namjene, objekti za pružanje finansijskih usluga, objekti sudske i upravne namjene, objekti zdravstvene, socijalne i dječije zaštite, objekti vaspitne i obrazovne namjene, objekti kulturne namjene, objekti sportsko-rekreacione namjene kao i prostori i površine javne namjene – ulice, stazeu parku, šetalište, pješački most) potrebama OSI.

U opštini Kotor nije dovoljno uradjeno na uklanjanju arhitektonskih barijera, čime bi se OSI osigurao pristup njihovom životnom okruženju. S obzirom da objekti od ključnog značaja za život OSI su nepristupačni ili su djelimično pristupačni prioritet je obezbjediti u potpunosti pristupačnost zdravstvenih i obrazovno-vaspitnih ustanova svim kategorijama lica sa invaliditetom. Kretanje ulicom im je ograničeno, jer nijesu prilagodjene za OSI npr. nema spuštenih ivičnjaka na trotoarima, trotoari su zakrčeni automobilima i nema zvučnih semafora. Lica sa invaliditetom zbog arhitektonskih barijera nemaju ni pristup kulturnim i sportskim događanjima u gradu.

Lokalne vlasti trebaju prepoznati opšti značaj pristupačnosti, kako bi se omogućilo OSI da samostalno žive i učestvuju u svim aspektima života.

Pristupačnost

Cilj: Obezbjediti pristup osobama sa invaliditetom njihovom životnom okruženju, sredstvima javnog prevoza, institucijama, uslugama, sistemima komunikacije i informacijama u skladu sa njihovim potrebama (univerzalni dizajn). Osiguranje pristupačnosti je uslov ostvarivanja ciljeva u svim ostalim područjima života OSI (školovanje, zapošljavanje, sport i rekreacija, kulturni život).

R.B.	PRIORITETNA POTREBA (za koju se predlaže rješenje)
1.	Medicinske objekte treba učiniti pristupačnim različitim grupama OSI.
2.	Školske ustanove i fakulteti (fizičke barijere kao i audio taktilne uređaje na odgovarajućim mjestima)
3.	Obezbjediti pristup OSI objektima gdje se odvijaju sportska i kulturna događanja.
4.	Javne ustanove: Opština, banka, pošta, apoteka, Centar za socijalni rad, socijalno osiguranje, medijske kuće i drugo
5.	Obezbjediti pristupačnost javnim površinama. Kontakt zona sa odgovarajućim rampama, ulegnutim trotoarima, parkinzima, video, audio i taktilne uređaje i signalizaciju. Jedna (minimum) plaža ili kupalište na području Opštine treba da bude pristupačna za OSI (Plava zastavica uslovljava i to)
6.	Trgovinski objekti i Hotelsko-ugostiteljski objekti da imaju minimalni broj ležajeva pristupačan za OSI
7.	Sredstva javnog prevoza treba da budu prilagođena potrebama OSI ili obezbjediti posebno vozilo za transport OSI

R.B.	DETALJNE KARAKTERISTIKE POTREBE
1.	Potrebno utvrditi postojeće stanje pristupačnosti u objektima navedenim pod tačkom 1., znači: Opšta bolnica, Dom zdravlja u Kotoru, Risnu, i Radanovićima, bolnica Vaso Ćuković Risan, Dom starih Risan, Psihijatrijska bolnica Dobrota, apoteke. Takođe treba uraditi popis mjesta na kojima treba uvesti zvučne semafore kao i taktilne površine i audio uređaje.
2.	Samo u jednoj školi (gimnazija) je u izradi prilazna rampa. Treba obuhvatiti ostale osnovne osnovne-osmogodišnje škole i fakultete (Pomorski, Turizam, Menadžment).
3.	Kulturne i sportske institucije nemaju pristupačnost osim Pomorskog muzeja koji ima audio i video uređaje u prizemlju zgrade. Plivački bazen treba da ima prilaz tribinama i prilaz bazenu – mehanička ruka za spuštanje i podizanje u vodu OSI. Sportska hala je takođe u izgradnji. Za slijepe osobe potrebno je obezbjediti poseban softver kao i obuku za upotrebu bijelog štapa. Gestovni tumač za osobe sa oštećenjem

	sluha.
4.	Otvorene površine kontakt zone imaju samo djelimično urađene trotoare. Nema niti jedan javni toalet na užem području grada pristupačan za OSI. Niti jedna plaža nema pristupačnost za OSI. Prilikom izgradnje zadnjeg dijela šetališta u Dobroti to treba predvidjeti.
5.	Ugostiteljski objekti, osim prostorija za konzumaciju hrane i pića, treba da imaju i toalete pristupačne za OSI. Nijedan objekat u gradu to nema. Hoteli za smještaj OSI (prilazi, ulazi, liftovi, toaleti), restorani u kontakt zoni, plažni barovi, diskoteke takođe nemaju pristupačnost za OSI.
6.	Nijedan autobus nije prilagođen za OSI (invalidska kolica) Takođe treba provjeriti aerodrom Tivat koji, takođe, treba da ima platformu za podizanje invalidskih kolica do nivoa ulaza u avion. Nijedno plovilo nema mogućnost prilaza OSI za prevoz do ostrva ili za turističko razgledanje Boke s mora. Zavisno od propisanih potreba treba utvrditi da li je racionalnije prilagoditi saobraćajna sredstva (konkretno se misli na autobuse) OSI ili obezbjediti posebno vozilo za transport OSI.

R.B.	POSTOJEĆI RESURSI
1.	Standardi pristupačnosti različitim grupama OSI su dati u Pravilniku o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti. Dom zdravlja ima prilaznu rampu i lift, Opšta bolnica ima rampe i lift, apoteka u Dobroti ima prilaznu rampu. - Ljudski resursi (Sekretarijat za urbanizam, Direkcija za izgradnju) - Autoprevoznici
2.	U Osnovnoj školi Njegoš postoji rampa do nivoa prizemlja. Potrebno je izvesti rampu ili lift do slijedećeg nivoa. U Gimnaziji i u srednjoj Pomorskoj školi je prilaz u izgradnji.
3.	U Pomorskom muzeju je urađen video beam u prizemlju, ali nije audio. Sala kina "Boka" u Starom gradu je prizemna ali ima stepenik na ulazu, kao i sala muzičke škole "Sveti duh".
4.	Pošta u Dobroti ima prilaznu rampu i telefonski aparat prilagođen licima u invalidskim kolicima.
5.	Od javnih površina izvedene su kosine na trotoarima u predjelu južnog dijela kontakt zone, kod samoposluge Panto market, jedan na tržnici, jedan kod Centra za kulturu i dva kod zgrade SDK-a i prilazi na šetalištu u Dobroti.
6.	Postoje terase i bašte na području kontakt zone i šire ali samo na otvorenom prostoru koje su dostupne za OSI.
7.	U saobraćaju ne postoje resursi.

R.B.	RJEŠENJA
1.	<p>Na osnovu utvrđenog stanja, treba izraditi arhitektonske projekte, na osnovu kojih će se izvršiti prilagođavanje objekata OSI.</p> <p>Izraditi plan akcija u lokalnoj zajednici za uklanjanje arhitektonskih barijera u medicinskim i zdravstvenim institucijama i njihovom okruženju.</p> <p>Riješiti pristup komunikacijama i informacijama za sve vrste OSI u lokalnoj zajednici, obezbjediti sredstva za obuku prevodilaca gestovnog govora, medijsko informisanje gluvih i nagluvih putem TV emisija.</p> <p>Obezbjediti zvučnu signalizaciju na raskrsnicama radi bezbjednog kretanja slijepih lica.</p> <p>Konsultovati se sa organizacijama OSI prilikom izrade standarda i normi pristupačnosti od izgradnje do označavanja znakovima. Veća kontrola procesa dizajniranja i izgradnje, već od samog početka procesa.</p> <p>Ovo se odnosi, uglavnom, na sve izabrane prioritetne oblasti.</p>

R.B.	KORACI ILI MJERE KOJE TREBA PREDUZETI
1.	<p>Izrada plana akcije u lokalnoj zajednici za uklanjanje arhitektonskih, informativnih i komunikacijskih barijera u okruženju i u objektima radi adekvatnog stanovanja osoba sa invaliditetom.</p> <p>Planom obezbjediti prilagođavanje škola za potrebe OSI.</p>
2.	<p>Planom obezbjediti zvučnu signalizaciju na raskrsnicama radi bezbjednog kretanja slijepih lica i taktilne staze za slijepe na trotoarima.</p>
3.	<p>Izvršiti obuku slijepih lica za kretanje sa bijelim štapom i rad na računaru sa govornim softverom.</p>
4.	<p>Planom riješiti pristup komunikacijama i informacijama za sve vrste OSI u lokalnoj zajednici. Za osobe sa oštećenjem sluha i govora obezbjediti gestovnog tumača na svim mjestima gdje se tretiraju teme od opšteg društvenog značaja (javne rasprave, zborovi po mjesnim zajednicama) da bi ova populacija bila informisana. Zaključke i Odluke sa zasijedanja Skupštine Opštine Kotor dati u skraćenoj verziji kako bi bile dostupne ovim organizacijama ili na sajtu sa kojeg bi se mogle skunuti i štampati radi distribucije.</p>
5.	<p>Planirati u budžetu sredstva za obuku prevodilaca gestovnog govora.</p>
6.	<p>U saradnji sa medijima planirati medijsko informisanje gluvih i nagluvih lica putem TV emisija.</p>
7.	<p>Planirati veću kontrolu procesa dizajniranja i izgradnje, već od samog početka procesa.</p> <p>Mjesečno se konsultovati sa organizacijama osoba sa invaliditetom prilikom razrade standarda i normi pristupačnosti.</p>

8.	Izraditi uputstvo za minimum pristupačnosti kada se dodjeljuju sredstva zajednicama etažnih vlasnika , rampe na prilazu, oznake sa Brajevim pismom.
9.	Izraditi arhitektonske projekte za prilagođavanje medicinskih objekata 8utvrditi postojeće stanje u svakom od dolje navedenih objekata i mjere koje treba sprovesti da bi se oni učinili pristupačnim). - Dom zdravlja Kotor učiniti pristupačnim osobama oštećenog vida. - Bolnicu u Kotoru učiniti pristupačnom različitim grupama OSI (osim rampi i lifta). - Bolnicu "Vaso Ćuković" u Risnu učiniti pristupačnom različitim grupama OSI. - Apoteke učiniti pristupačnim različitim grupama OSI.
10.	Javno zagovaranje za uvođenje pristupačnog prevoza za OSI. Razmisliti o nabavci posebnog vozila za transport OSI (od stana OSI do medicinskih ustanova, do kulturnih i sportskih ustanova, do dnevnih centara, na rehabilitacije i sl.).

R.B.	VRIJEME SPROVOĐENJA (trajanje i period)
1.	Maj 2010. - decembar 2010. (izrađivanje arhitektonskih projekata) Novembar 2010. (prilagođavanje objekata)
2.	Maj 2010. (kontinuirano vršenje evidencije)
3.	Maj 2010. - januar 2011.
4.	Maj 2010. – januar 2011.

R.B.	KO JE ODGOVORAN ZA SPROVOĐENJE
1.	Opštinska vlast i Direkcija za izgradnju i uređenje Kotora
2.	Administrativna služba Opštine
3.	Sekretarijat za Urbanizam
4.	Građevinske firme
5.	Medicinske ustanove Dom zdravlja, bolnica Kotor, bolnica "Vaso Ćuković", apoteke (vlasnici)
6.	OSI
7.	Centar za socijalni rad

R.B.	NEOPHODNI RESURSI (Ijudski, finansijski, materijalni)
1.	Finansijska sredstva (Opštinski budžet, Ministarsvo zdravlja, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, domaći i međunarodni donatori)
2.	Odjeljenje za urbanizam i prostorno uređenje
3.	Odjeljenje za stambeno komunalne djelatnosti
4.	Ministarstvo obrazovanja

6.SPORT I REKREACIJA

Situaciona analiza

Poznato je da sport i tjelesne vježbe se odavno koriste kao sredstvo liječenja OSI.

Uključivanje ove populacije u sportske aktivnosti ima ključni značaj u njihovoj socijalizaciji. OSI su uglavnom prepuštene same sebi. Zanimljiv broj ovih lica se na organizovan način bavi sportsko-rekreativnim aktivnostima. I u ovoj oblasti suočavaju se sa brojnim barijerama. Naime, sportski objekti u Opštini Kotor su nedostupni OSI. Još uvijek nije donijet plan prilagodjavanja postojećih objekata njihovim potrebama. Iako je Zakonom o sportu predviđeno da za sport, rekreaciju i sportska takmičenja lica sa invaliditetom mogu se osnivati sportski klubovi u lokalnoj zajednici, to nije dovoljno zaživjelo. Iz budžeta Opštine se izdvajaju novčana sredstva za Medjuopštinsko sportsko društvo gluvih i nagluvih za opštine Kotor, Tivat, Budvu i Herceg-Novi. Organizacije osoba sa invaliditetom i sportski klubovi na lokalnom nivou ne organizuju fizičke treninge za OSI. Organizacije nemaju stručno osposobljeno lice koje bi organizovalo i osmislilo plan rada sa OSI kao i radilo sa ovim licima. Problem je i u obezbjedjivanju sportskih terena i objekata na kojima bi se sprovodile svakodnevne sportsko-rekreativne aktivnosti invalidnih osoba, kao i neposjedovanje prilagodjenih rekvizita za pojedine sportske discipline, što je posljedica nedovoljnih materijalnih izdvajanja. Kako je i na nivou Opštine zaživio sistem inkluzivnog obrazovanja u sprovođenju nastave fizičkog obrazovanja u redovnim školama, nastavni kadar je prošao posebnu obuku u cilju adekvatnog rada sa djecom sa posebnim potrebama???. Činjenica je da na lokalnom nivou nijesu obezbijedjeni uslovi da se OSI mogu aktivno i u slobodno vrijeme mogu baviti sportom.

Medjutim, kao dio LPAI u lokalnoj zajednici će se sprovoditi mjere za obezbjedjenje uslova da se OSI mogu baviti sportom. Neophodno je raditi na podsticanju i promovisanju učešća OSI u sportskim aktivnostima.

Sport i rekreacija

Cilj: Preduzeti niz mjera kako bi se osiguralo da osobe sa invaliditetom imaju jednake mogućnosti za sport i rekreaciju , kao i ostali. Obeybijediti da OSI imaju mogućnost da organizuju i učestvuju u sportskim aktivnostima specifičnim za OSI.

R.B.	PRIORITETNA POTREBA (za koju se predlaže rješenje)
1.	Objekte u kojima se odvijaju sportski i rekreativni sadržaji treba učiniti pristupačnim različitim grupama OSI.
2.	Treba podsticati i podržati OSI da se bave sportom.
3.	Potrebe OSI treba da se uzmu u obzir prilikom planiranja i organizacije rekreativnih aktivnosti i putovanja.

R.B.	DETALJNE KARAKTERISTIKE POTREBE
1.	- Treba utvrditi postojeće stanje pristupačnosti u objektima u kojima se odvijaju sportski i rekreativni sadržaji. - Na osnovu utvrđenog stanja treba izraditi arhitektonske projekte na osnovu kojih će se izvršiti prilagođavanje tih objekata OSI.
2.	- Treba utvrditi tačan broj OSI koje žele da se bave sportom i kojim sportovima žele da se bave. - Treba stvoriti uslove da se sve zainteresovane OSI mogu baviti sportom.
3.	- Svi angažovani na organizaciji rekreativnih aktivnosti ili putovanja (turističke organizacije, putne agencije, hoteli, dobrovoljne organizacije itd.) treba da svoje usluge pružaju svima uzimajući, pritom, u obzir i potrebe OSI.

R.B.	POSTOJEĆI RESURSI
1.	Standardi pristupačnosti različitim grupama OSI su dati u Pravilniku o bližim uslovima i načinu prilagođavanja objekata za pristup i kretanje lica smanjene pokretljivosti.
2.	Opština finansijski podržava, ali ne u dovoljnoj mjeri, sportske organizacije OSI.
3.	Pomorski muzej je uzeo u obzir i potrebe OSI, pa je napravio posebno odjeljenje gdje se OSI mogu upoznati sa svim njegovim eksponatima.

R.B.	RJEŠENJA
1.	Objekte u kojima se odvijaju sportski i rekreativni sadržaji učiniti pristupačnim različitim grupama OSI.
2.	Podsticati i podržati OSI da se bave sportom.
3.	Potrebe OSI uzeti u obzir prilikom planiranja i organizacije rekreativnih aktivnosti i putovanja.

R.B.	KORACI ILI MJERE KOJE TREBA PREDUZETI
1.	<ul style="list-style-type: none"> - Projektovanje budućih objekata, u kojima će se odvijati sportski i rekreativni sadržaji, raditi po standardima pristupačnosti, tj. univerzalnog dizajna. - Izraditi arhitektonske projekte za prilagođavanje objekata u kojima se odvijaju sportski i rekreativni sadržaji (utvrditi postojeće stanje u svakom od dolje navedenih objekata i mjere koje treba sprovesti da bi se oni učinili pristupačnim). - Zimski bazen učiniti pristupačnim različitim grupama OSI. - Bar jednu plažu u opštini učiniti pristupačnom OSI. - Turističke i ugostiteljske objekte učiniti pristupačnim različitim grupama OSI. - Sportske stadione učiniti pristupačnim različitim grupama OSI.
2.	<ul style="list-style-type: none"> - Izraditi obrasce (upitnike) pomoću kojih će se prikupljati podaci o OSI i njihovim interesovanjima za bavljenje sportom. - Skupiti podatke o OSI i njihovim interesovanjima za bavljanje sportom. - Uključiti sve zainteresovane OSI u sportske aktivnosti. - Finansijski podržavati sportske organizacije OSI, kako bi OSI imale treninge istog kvaliteta u svim sportovima, za koje su zainteresovani, kao i ostali. - Podržavati sportske organizacije OSI prilikom organizovanja i učestvovanja na državnim i međunarodnim takmičenjima.
3.	<ul style="list-style-type: none"> - Obučiti sve angažovane na planiranju i organizovanju rekreativnih aktivnosti i putovanja o potrebama OSI. - Potrebe OSI uzeti u obzir već prilikom planiranja rekreativnih aktivnosti i putovanja. - Turističke vodiče, flaere, brošure o turističko-rekreativnoj ponudi grada izrađivati i u elektronskom i u zvučnom formatu, i u istim naznačivati objekte i usluge pristupačne OSI.

R.B.	VRIJEME SPROVOĐENJA (trajanje i period)
1.	<p>Maj 2010. – (projektovati po standardima univerzalnog dizajna – kontinuirano)</p> <p>Maj 2010. – Mart 2011. (izrađivanje projekata za prilagođavanje objekata u kojima se odvijaju sportski i rekreativni sadržaji)</p> <p>Januar 2011. – (prilagođavanje objekata)</p>
2.	<p>Maj 2010. – septembar 2010. (izrađivanje obrazaca o OSI i njihovim interesovanjima za bavljenje sportom)</p> <p>Septembar 2010. – Decembar 2010. (skupljanje podataka – kontinuirano)</p> <p>Septembar 2010. – decembar 2010. (uključivanje zainteresovanih OSI u sportske aktivnosti – kontinuirano)</p> <p>Maj 2010. – (podržavanje organizacija OSI – kontinuirano)</p>
3.	<p>Maj 2010. – decembar 2010. (obučavanje angažovanih na planiranju i organizovanju rekreativnih aktivnosti i putovanja o potrebama OSI)</p> <p>Oktobar 2010. – (izrađivanje turističkih vodiča, flaera, brošura u elektronskoj i zvučnoj formi i naznačivanje u istim, objekata i usluga pristupačnim OSI)</p> <p>Jul 2011. – (planirati rekreativne aktivnosti i putovanja u skladu sa potrebama OSI – kontinuirano)</p>

R.B.	KO JE ODGOVORAN ZA SPROVOĐENJE
1.	Lokalna samouprava, inspekcija, privatnici (vlasnici turističkih i ugostiteljskih objekata), OOSI.
2.	Lokalna samouprava, OOSI.
3.	Lokalna samouprava, turističke organizacije, putničke agencije, hoteli, OOSI.

R.B.	NEOPHODNI RESURSI (ljudski, finansijski, materijalni)
1.	Finansijska sredstva (Opštinski budžet, Ministarstvo kulture, sporta i medija, Ministarstvo turizma, domaći i međunarodni donatori)
2.	Finansijska sredstva (Opštinski budžet, Ministarstvo kulture, sporta i medija, domaći i međunarodni donatori)
3.	Finansijska sredstva (Opštinski budžet, Ministarstvo turizma, domaći i međunarodni donatori)

7. ORGANIZACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM

Situaciona analiza

U Kotoru je formirana Koalicija organizacija osoba sa invaliditetom kao savez organizacija OSI. Koaliciju čini osam lokalnih organizacija OSI i to: Udruženje palapregičara, Organizacija gluvih i nagluvih, Udruženje mladih sa hendikepom Kotor, NVO "Čarolija tišine", Savez slijepih za Kotor, Tivat, Budvu i Herceg-Novu, Udruženje roditelja djece sa posebnim potrebama "Mali veliki korak", Udruženje za sport i rekreaciju invalida i Udruženje civilnih invalida rata. Ove organizacije imaju aktivniju ulogu u oblasti razvoja lokalne politike prema licima sa invaliditetom, a to se posebno ogleda u identifikaciji potreba i prioriteta ove populacije kao i podizanju društvene svijesti o njihovim potrebama i zalaganju za procese promjena. Lokalna uprava je organizacijama dala na korišćenje bez novčane naknade četiri prostora, čime podržava njihovo jačanje i eventualno formiranje novih organizacija. Vlasti na lokalnom nivou vrednuju iskustvo OSI i uvažavaju stav da su OSI najbolji predstavnici i poznavaoци problematike invalidnosti, a u daljim-planiranim aktivnostima ih vidi kao partnere u kreiranju lokalne politike u oblasti invalidnosti. U tom cilju je 2008.godine obrazovan Savjet za brigu o licima sa invaliditetom čijih 6 članova predstavlja organizacije osoba sa invaliditetom sa područja Opštine Kotor.

Zakonom o nevladinim organizacijama kao i Odlukom o kriterijumima i načinu raspodjele sredstava namjenjenih finansiranju NVO i tradicionalnih NVO u Opštini Kotor, položaj organizacija OSI je statusno izjednačen sa položajem svih NVO. Znači specifičnost ovih organizacija nije prepoznata, niti utvrđena ni jednim propisom. Ove organizacije nemaju redovnu finansijsku podršku, već konkurišu projektima na konkurs za raspodjelu sredstava NVO pod istim uslovima kao i ostale NVO. Upravo ovakvim statusom organizacije OSI su dovedene u vrlo težak položaj i sve to vodi daljoj marginalizaciji populacije koju okupljaju.

Kako organizacije OSI su licima sa invaliditetom ogromna podrška u ostvarivanju i zaštiti njihovih prava, lokalna vlast će preduzimati aktivnosti kojima će te organizacije dobiti poseban status. Naime, radić će se na utvrđivanju posebnih kriterijuma u postupku raspodjele sredstava, čime će im se pružiti značajnija finansijska podrška.

Organizacije osoba sa invaliditetom

Cilj: Podsticanje članica OOSI da kontinuirano djeluju u lokalnoj samoupravi u cilju pronalaženja rješenja, stvaranja uslova jednakih mogućnosti, kao i bolji socijalni status i ekonomski napredak za život svojih članova.

R.B.	PRIORITETNA POTREBA (za koju se predlaže rješenje)
1.	<ul style="list-style-type: none"> - Lokalna vlast treba da prizna pravo OSI da djeluju na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou. - Lokalna vlast da prizna ulogu koju te organizacije treba da imaju u oblasti razvoja politike prema OSI.
2.	<ul style="list-style-type: none"> - Uloga OOSI je u identifikaciji potreba i prioriteta, učešću u planiranju, sprovođenju i ocjeni usluga i mjera koje se tiču života OSI kao i formiranju društvene svijesti i zalaganje za promjene.

R.B.	DETALJNE KARAKTERISTIKE POTREBE
1.	<ul style="list-style-type: none"> - Lokalna vlast da podstiče ekonomski, i na druge načine, jačanje OSI i članove njihovih porodica. - Lokalna vlast da uspostavi trajnu komunikaciju sa OSI i da obezbjedi njihovo učešće u razvoju lokalne politike. - Organizacije OSI treba da budu stalno zastupljene u koordinacionim odborima i sličnim organima.

R.B.	POSTOJEĆI RESURSI
1.	<ul style="list-style-type: none"> - Članice OSI prema vrsti hendikepa - Koalicija organizacija OSI - Savjet za brigu o OSI pri Sekretarijatu za kulturu i društvene djelatnosti
2.	<ul style="list-style-type: none"> - Ljudski resursi - Mediji - Klubovi OSI

R.B.	KORACI ILI MJERE KOJE TREBA PREDUZETI
1.	<ul style="list-style-type: none"> - Organizovati edukativne tribine, radionice, treninge sa ciljem upoznavanja sa potrebama OSI. - Kao instrument samopomoći OOSI pružaju i podstiču mogućnost razvoja sposobnosti u raznim oblastima, uzajamnu podršku među članovima i međusobno informisanje.
2.	<ul style="list-style-type: none"> - Uloga lokalnih OOSI treba da se razvija i jača kako bi se omogućio njihov uticaj na pitanja na nivou zajednice. - Lokalna vlast da obezbjedi adekvatnu obuku za osoblje koje je angažovano na planiranju i ostvarivanju programa i usluga namjenjenih OSI. - Obezbjediti zajedničke prostorije za sve OOSI čime bi se racionalno iskoristio poslovni prostor.

R.B.	RJEŠENJA
1.	<ul style="list-style-type: none"> - Izraditi PAI o djelovanju, pravima i obavezama OSI. - Uključiti pitanja invalidnosti u redovne budžete lokalne vlasti. - Delegirati jednog predstavnika OOSI u Skupštinu lokalne samouprave. - Formirati kancelariju pri Opštini koja bi se bavila problemima, iznalazila bolja rješenja za OSI, po mogućnosti zaposliLA OSI.
2.	<ul style="list-style-type: none"> - Savjetodavna uloga OSI treba da bude neprekidna kako bi se razvila i produžila razmjena mišljenja.

R.B.	VRIJEME SPROVOĐENJA
1.	Maj 2010. - kontinuirano
2.	Septembar 2010. - tribine

R.B.	KO JE ODGOVORAN ZA SPROVOĐENJE
1.	Lokalna samouprava OOSI
2.	OOSI

R.B.	NEOPHODNI RESURSI
1.	Ljudski i materijalni
2.	Ljudski i materijalni

8. O B R A Z O V A N J E

Situaciona analiza

Diskriminacija lica sa invaliditetom usljed nepreduzimanja ili nedovoljnog preduzimanja mjera za njihovu zaštitu počinje od nepristupačnosti obrazovnih ustanova, školske nastave i učenja, pa do udžbenika.

U Opštini Kotor ne postoje zvanični podaci o broju OSI koji su zbog neadekvatne politike u oblasti obrazovanja bili isključeni iz sistema obrazovanja. Pitanje pristupa obrazovanju ne podrazumjeva samo problem nepristupačnosti obrazovnih ustanova zbog arhitektonskih barijera, već je mnogo kompleksnije. Riješene arhitektonske barijere u ovim ustanovama će se obezbjediti kroz dosljedno sprovođenje zakonske i podzakonske regulative u ovoj oblasti. Kao i u drugim sredinama opšti školski sistem još uvijek adekvatno ne zadovoljava potrebe svih lica sa invaliditetom. Iako su u cilju razvijanja inkluzivnog pristupa u procesu obrazovanja i vaspitanja, a radi pomoći u obrazovanju djeci sa posebnim potrebama organizovane mobilne službe i njihova dodatna stručna pomoć predviđena rješenjima o usmjeravanju ove djece u odgovarajuće obrazovne programe, djeci iz pojedinih osnovnih škola sa područja opštine nije obezbijedjena potrebna pomoć ovih timova. U lokalnoj zajednici je postojalo specijalno odjeljenje pri Osnovnoj školi "Njegoš", ali u školskoj 2009/10. godini nije formirano, iako je evidentno da postoji potreba za obrazovanjem djece sa posebnim potrebama u takvom odjeljenju. Djeca i mladi sa slušnim oštećenjem se obrazuju u posebnoj ustanovi – Zavodu za školovanje i rehabilitaciju lica sa poremećajima sluha i govora iz koje se obezbjeđuje kvalifikovani kadar za rad sa djecom sa posebnim potrebama.

Formiranjem Prvostepene komisije za usmjeravanje djece sa posebnim potrebama za opštinu Kotor uspostavlja se evidencija djece i mladih sa posebnim potrebama koji su obuhvaćeni redovnim školovanjem u osnovnim i srednjim školama. Ova Komisija preporučuje najoptimalnije rješenje za vaspitanje i obrazovanje ove djece. Osnovne škole u Kotoru su uključene u program inkluzivnog obrazovanja, čime se ostvaruje prihvatanje i podrška djeci sa posebnim potrebama.

OSI imaju pravo na obrazovanje kao jedno od osnovnih ljudskih prava. Lokalna vlast se obavezuje da omogući ostvarivanje ovog prava bez diskriminacije po bilo kom osnovu. Obrazovanje treba organizovati tako da u potpunosti zadovoljava potrebe OSI. Primjenom odredbi Zakona o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim potrebama, a kroz rad Prvostepene komisije vrši se pravovremeno usmjeravanje u odgovarajući program vaspitanja i obrazovanja, kontinuiranost obrazovnog procesa i uključivanje roditelja u proces vaspitanja i obrazovanja. Sistem inkluzivnog obrazovanja se još uvijek teško sprovodi zbog predrasuda, arhitektonskih barijera, nedostatka stručnog kadra, nedorečenosti zakonske i podzakonske regulative. U postupku sprovođenja strategije inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori pristupiće se izmjenama pravne regulative u oblasti obrazovanja djece sa posebnim potrebama shodno kojoj će biti kreirana lokalna politika.

Kao imperativ lokalne politike u ovoj oblasti treba postaviti:

- Ni jedno lice sa posebnim potrebama ne smije biti isključeno iz obrazovnog sistema zbog invaliditeta;
- Škole i vrtići fizički, prostorno, po pitanju opreme, didaktičkog materijala i kadra moraju biti dostupni djeci sa posebnim potrebama.

Cilj: Obezbjedjivanje kvalitetnog i dostupnog obrazovanja djece i omladine sa posebnim potrebama u skladu sa njihovim interesovanjima, mogućnostima i potrebama. Primjena školske kulture, politike i prakse kako bi se odgovorilo na razlike učenika u lokalnoj zajednici. Da OSI imaju iste mogućnosti i budu integrisani u sve procese obrazovanja, sem ako posebne okolnostine zahtjevaju nešto drugo. Ostvarenje univerzalnog osnovnog obrazovanja.

Obrazovanje

R.B.	PRIORITETNA POTREBA (za koju se predlaže rješenje)
1.	Škola po mjeri djeteta.
2.	Obezbjediti mobilne timove koji bi pomogli da obrazovanje bude dostupno za sve.
3.	Obezbjediti obuku nastavnog kadra.
4.	Podrška uključivanju OSI u redovan sistem obrazovanja kroz obezbjedjivanje servisa podrške.
5.	Pomoć OSI u obezbjedjivanju posebne opreme i nastavnih sredstava u školama i vrtićima.

R.B.	DETALJNE KARAKTERISTIKE POTREBE
1.	Adekvatno i pristupačno uključivanje djece sa posebnim potrebama u školski sistem uz podršku lokalne zajednice.
2.	Angažovati stručnjake u cilju podrške nastavnicima, vaspitačima i roditeljima u obrazovnom procesu.
3.	Stručan nastavni kadar je podrška OSI.
4.	Da bi obrazovanje bilo pristupačno OSI obezbjediti servise podrške (personalni asistent, asistent u nastavi, gestovni tumač).
5.	Lokalna vlast da pruži području OSI u procesu obrazovanja kroz nabavku neophodne opreme i nastavnih sredstava.

R.B.	POSTOJEĆI RESURSI
1.	Prvostepena komisija za usmjeravanje djece sa posebnim potrebama. Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim potrebama, Ministarstvo prosvjete, osnovne i srednje škole.
2.	Ministarstvo prosvjete, Zavod za školstvo, Zavod za školovanje i rehabilitaciju lica sa poremećajima sluha i govora.
3.	Ministarstvo prosvjete, Zavod za školovanje i rehabilitaciju lica sa poremećajima sluha i govora. Ljudski resursi defektolozi, tumači za gestovni govor, psiholozi, sociolozi, pedijatri.
4.	Ministarstvo prosvjete, Zakon o izmjenama Zakona o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim potrebama.
5.	Ministarstvo prosvjete.

R.B.	RJEŠENJA
1.	Podsticati programe akcija za blagovremeno uključivanje OSI u obrazovni proces u našoj zajednici.
2.	Obezbjediti potreban broj mobilnih timova.
3.	Obrazovne ustanove uz saradnju sa Ministarstvom prosvjete i lokalnom upravnom da realizuju edukaciju za nastavni kadar o pitanjima invalidnosti.
4.	Lokalna vlast da podrži uključivanje djece i mladih sa hendikepom u redovan sistem obrazovanja kroz obezbjedjivanje besplatnih servisa podrške.
5.	Nabavka didaktičkog materijala i opreme za nastavni predmet fizičko obrazovanje za djecu sa tjelesnim oštećenjima u osnovnim školama kao i kvalitetnog didaktičkog materijala za djecu sa teškoćama u razvoju u predškolskom sistemu.

R.B.	KORACI ILI MJERE KOJE TREBA PREDUZETI
1.	Obezbjediti i primjenjivati u obrazovnom procesu programe u skladu sa sposobnostima djeteta.
2.	Uputiti zahtjev Ministarstvu prosvjete i Zavodu za školstvo za obezbjedjenjem potrebnog broja Mobilnih timova.
3.	Održati radionice i treninge u Upravi škole i nastavnicima osnovnih škola o pristupu djeci sa posebnim potrebama. Štampati brošure koje će informisati nastavno osoblje o potrebama, i pravima OSI.
4.	U obezbjedjivanju asistenta u nastavi primjenjivati izmjenjenu zakonsku regulativu. Za djecu oštećenog sluha obezbjediti gestovne tumače.
5.	Saradnja lokalne uprave i nevladinog sektora na projektima vezanim za pitanje invalidnosti.

R.B.	VRIJEME SPROVOĐENJA
1.	Kontinuirano.
2.	Kontinuirano.
3.	Kontinuirano.
4.	Kontinuirano.
5.	Kontinuirano.

R.B.	KO JE ODGOVORAN ZA SPROVOĐENJE
1.	Ministarstvo prosvjete, lokalna uprava.
2.	Ministarstvo prosvjete, Zavod za školstvo.
3.	Ministarstvo prosvjete, lokalna uprava.
4.	Ministarstvo prosvjete, lokalna uprava.
5.	Ministarstvo prosvjete, lokalna uprava i NVO.

R.B.	NEOPHODNI RESURSI
1.	Finansijska sredstva, ljudski resursi
2.	Finansijska sredstva, ljudski resursi.
3.	Finansijska sredstva, ljudski resursi.
4.	Finansijska sredstva i donacije.
5.	Finansijska sredstva, donacije.

PRIMJENA LPAI ZA OPŠTINU KOTOR

Primjena Lokalnog plana akcija u oblasti invalidnosti za opštinu Kotor (LPAI) podrazumjeva dugoročan i stabilan proces koji uključuje monitoring, evaluaciju, pribavljanje sredstava, prioritizaciju zahtjeva i odlučivanje o mehanizmima i strukturama koje će procesom upravljati.

Uspostavljanje ovih struktura zasniva se na analizi društvenih, ekonomskih, političkih i drugih relevantnih pokazatelja, kao i neophodnih kompetencija za uspješnu primjenu.

Realizacija značajnog broja aktivnosti svedena je na lokalni nivo kroz planove koji su proistekli iz nacionalne strategije za OSI. Sve strukture finansiraju se iz mješovitih izvora (državnog budžeta, EU fondova, donacija itd.)

MONITORING I EVALUACIJA

Monitoring je bitan sa tačke gledišta kako javnosti tako i donatora (koji plaćaju da bi se određena politika desila) i korisnika (oni kojima je u interesu da se poboljša kvaliteta života). Monitoring nije ništa drugo nego istraživanje sa svrhom da se dođe do generisanja praćenih akcija za implementaciju procesa nad kojima se vrši monitoring.

Odgovori na nekoliko povezanih pitanja iz oblasti monitoringa politika:

1. Da li politika ima dejstvo – procjena vrijednosti i principa koji je podupiru;
2. Kako je politika djelotvorna – procjena postavljenih ciljeva i indikatora;
3. Šta se može unaprijediti kako bi politika bila efektivnija i efikasnija – specifične komponente koje su određene generalnim radnim okvirom (ciljevi, institucije, mehanizmi itd.)

Najbitnija pitanja kako bi se obezbijedilo da izvršenje monitoringa bude izvodljivo i korisno:

1. Ko je odgovoran za provođenje procesa?
2. Ko je uključen u proces?

Koristan alat za planiranje i monitoring politika iz oblasti invalidnosti predstavlja Agenda 22 dokument koji je prepoznat i promoviran od strane EDF-a kroz EU institucije. Ovaj dokument pruža okvir rada za uključivanje osoba sa invaliditetom i njihovih organizacija u politički proces – monitoring predstavlja jedan od najznačajnijih dijelova.

Monitoring i evaluacija LPAI lokalnog plana akcije uza mlade ima tri osnovna cilja:

- Procjena uspješnosti ostvarenja ciljeva LPAI,
- Praćenje efikasnosti sprovođenja definisanih aktivnosti u LPAI,
- Omogućavanje učešća OSI u realizaciji, monitoringu i evaluaciji uspješnosti LPAI.

Monitoring treba da unaprijedi efikasnu primjenu mjera i pravila koje su definisane samim planom.

Monitoring i evaluaciju realizacije plana obavlja Savjet za pitanja vezana za lica sa invaliditetom.

Metode koje će se koristiti u ovom procesu upodobice se predviđenim aktivnostima na realizaciji ciljeva utvrđenih ovim dokumentom.

Monitoring podrazumijeva nadgledanje: progressa sprovođenja LPAI, pojedinačnih

aktivnosti, promjena u određenim oblastima, donošenje godišnjih planova realizacije,

Dio sredstava za realizaciju ovog plana bice obezbijeđen iz sredstava Budžeta opštine Kotor (0,05% od ukupnih izvornih prihoda Budžeta Opštine), dok će ostala sredstva biti obezbijeđena putem projekata, od strane donatora i putem sponzorstva. Realizatori predviđenih aktivnosti koristiće upitnike, fokus grupe, intervjuue, liste evidencije, statističke podatke i druge metode koje će poslužiti da se na odgovarajući način prati i procjenjuje uspješnost realizacije aktivnosti.

Svim institucijama i organizacijama dostaviće se Lokalni plan akcije i bice pozvane da dostavljaju sve relevantne informacije iz oblasti svog djelovanja u skladu sa planiranim aktivnostima.

Sve informacije vezano za realizaciju Lokalnog plana akcije biće sakupljane u Savjetu za pitanja vezana za OSI.

Rezultati evaluacije će poslužiti za revidiranje postavljenih ciljeva i aktivnosti i unaprjeđenje cijelog procesa.

INVALIDNOST U JAVNOM GOVORU¹

Po Međunarodnoj konvenciji invalidnost je koncept u razvoju. Proističe iz interakcije osoba sa oštećenjima sa barijerama u životnoj sredini i onima koje se odražavaju u stavovima zajednice a otežavaju puno i efektivno učešće osoba sa invaliditetom u društvu na osnovu jednakosti sa ostalima. Termin osobe sa invaliditetom označava osobe sa urođenom ili stečenom fizičkom, senzornom, intelektualnom ili emocionalnom onesposobljenošću koje usljed društvenih ili drugih prepreka nemaju mogućnosti ili imaju smanjene mogućnosti da se uključe u aktivnosti društva na istom nivou sa drugima, bez obzira na to da li mogu da ih ostvaruju uz upotrebu tehničkih pomagala ili uz službe podrške.

Socijalni model invalidnosti donosi promjenu pristupa terminologiji u oblasti invalidnosti. Invaliditet se posmatra samo kao jedan od mogućih identiteta ili (lična) osobina koju čovjek/žena može da ima i koja se ne odnosi na (cijelu) osobu. U tekstu Standardnih pravila i Konvencije i njihovom prevodu na naš jezik, dosljedno se koristi ovaj pristup.

U skladu s njim, s obzirom na značenje i zbog dosljednosti i kontinuiteta sa usvojenim dokumentima, u sferi javnog govora preporučuje se upotreba termina: osobe/ ljudi, muškarci/žene/djeca i dr. **sa invaliditetom** i osobe/ ljudi, muškarci/žene/deca i dr. bez invaliditeta. Svi ostali termini dovode govornike u situaciju da izražavaju stav prema osobi koja ima neko oštećenje, procjenu njenog stanja i načina funkcionisanja (osoba sa posebnim potrebama, nesposobna, hendikepirana osoba), odnosno povoda nastanka oštećenja (osoba ometena u razvoju). Neki termini, poput **termina osoba sa ometenošću ili osoba sa hendikepom** u našem jeziku nemaju puno značenje. Prvi se zbog neophodnog predznanja o tome da li je i u čemu neko ometen ne preporučuje u javnoj upotrebi. Imajući u vidu stav jednog djela pokreta da prepreke u okruženju uzrokuju nejednake mogućnosti učešća u društvu, umjesto termina **osoba sa hendikepom preporučuje se termin osoba u situaciji hendikepa** uz navođenje uzroka (npr. zbog nepristupačnosti okruženja) jer termin hendikep upućuje na nečiji položaj usljed spolja nametnute prepreke i nejednakog tereta, dok termin Invaliditet

---

¹ <http://www.dredf.org/symposium/i>

ukazuje na trajno lično svojstvo osobe koja ga ima i koje (može da) utiče na njeno učešće u društvu u istoj ravni sa ostalima, i ukoliko se okolinske prepreke uklone.

Samostalni život osoba sa invaliditetom ne znači fizički samostalno obavljanje svakodnevnih aktivnosti, već podrazumjeva da one samostalno donose odluke o načinu zadovoljavanja svojih potreba koje same najbolje poznaju.

Razumne adaptacije podrazumevaju neophodne i odgovarajuće modifikacije i prilagođavanja koje ne predstavljaju nesrazmjerni ili neprimjeren teret a potrebne su u konkretnim slučajevima kako bi se osobama sa invaliditetom garantovalo uživanje ili ostvarivanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda na jednakim osnovama.

Univerzalni dizajn predstavlja dizajniranje proizvoda, okruženja, programa i usluga tako da svi mogu u najvećoj mogućoj mjeri da ih koriste bez dodatnih adaptacija. On ne isključuje postojanje asistivnih sredstava i pomagala kada su ona potrebna.

Dokumenat pripremili:

1. Koalicija organizacija osoba sa invaliditetom, Kotor
2. Ljiljana Jovović-Sekretar Sekretarijata za kulturu i društvene djelatnosti
3. Jadranka Jaramaz-Samostalni savjetnik I za pravne poslove
4. Sekretarijat za kulturu i društvene djelatnosti